

ЛІСТ АВАНЬНЕ

Ю Р К І В І Ц Ъ Б І Ч А

*Юрка Віцьбіч -- Антону Адамовічу
20 лістапада 1951 году*

Глыбокапаважаны Стадар Адамовіч!

Мне хоцяцца ўдакладніць у гэтым лісце адно пытаныне, што не хацелася рабіць у прысутнасыі сп. сп. Панькова і Юхнаўца.

Мяне вельмі абышла Вашая заўвага ў прысутнасыі вышэйадзначаных съведкаў, што ўзвышэнства Юркі Віцьбіча бадай што зъяўляенца ягоным асабістым домыслам і Вам асабіста нічога рашуча невядома, каб Віцьбіча калі-небудзь прымалі ў сябры «Узвышша». У сувязі з усім гэтым сп. Панькову ў маёй прысутнасыі даручана прагледзець беларускія газеты й часопісы за адпаведны час, каб праверыць узвышэнства Віцьбіча.

Больш чым зразумела, што Вашая заўвага мяне вельмі й вельмі балюча закранула. Сапраўды, уявіце чалавека, якому спрабуюць давесыі, што ягоная матка не зъяўляенца ў сапраўднасыі ягонай маткай, а таму і сам ён штосыі накшталт «Івана, не помні]его родства».

Пачну з таго, што нібы Кузьма Чорны ці Кандрат Крапіва ўзялі з «Чырвонага Сейбіту» мае ня зъмешчаныя там апавяданыні і зъмісылі іх ва «Ўзвышши». У сапраўднасыі былю наступнае. Я паслаў сваё апавяданыне «Як загінуў Ясь» у нядзельную літаратурную старонку газеты «Савецкая Беларусь». Праз колькі дзён у «Паштовай скрынцы» гэтага дадатку я прачытаў наступнае: «Ваше апавяданыне (дарэчы, вельмі добра напісаное) друкавацца ня будзе, бо слаба адбівае клясавыя супрэчнасыі на вёсцы».

Як значна пазней даведаўся, гэты адказ належала Міхасю Чароту. Тады Я САМ гэтае самае апавяданыне (бяз усякіх перапрацуўкі) паслаў да «Ўзвышша». Паслаў менавіта да «Ўзвышша» зусім не выпадкова, бо лічыў, што з усіх тагачасных часопісаў гэты зъяўляенца для мяне найбліжэйшим, бо лічыў, што гэты часопіс менш за ўсё цікавяць клясавыя супрэчнасыі на вёсцы. Сапраўды, у № 9 за 1929 год я ўбачыў сваё апавяданыне пад загалоўкам «Мышарова рука». Новы загаловак аж занадта падкрэсліваў клясавыя супрэчнасыі, а таму пазней у сваёй кніжцы «Сімерць Ірмы Лаймінг» я аднавіў стary загаловак. Як мне перадаваў пазней Пятро Глебка, гэтае апавяданыне вельмі

спадыбалася Ўладзімеру Дубоўку. У сувязі з гэтым апавяданьнем я атрымаў вельмі добры і цёплы ліст ад Кузьмы Чорнага (найвыдатнага беларуса ў часапісе «Ўзвышша»), у якім ён запрапае мяне стала супрацоўніца ў часапісе «Ўзвышша». Хачу ўсім гэтым сказаць, што я сам прыйшоў да часапісу «Ўзвышша» і ніхто мяне туды гвалтам не цягнуў. Гвалтам мяне цягнулі ў іншыя месцы.

Вы съцвярджаеце, што я падаў заяву ў сабры Згуртавання «Ўзвышша», маючи за сінай 2-3-4 апавяданы і мяне туды ня прымалі ці не адразу прынялі. Гэта ня зусім так, дакладней, -- зусім ня так. Я ўжо меў 2-3-4 дзясяткі апавяданняў і ановесыць «Арцыбіскуп і сымерд», калі за мною пачалі літаралына паляваць прадстаўнікі розных беларускіх літаратурных згуртаванняў. Паўлюк Шукайла спрабаваў зацягнуць мяне ў створаны ім МОНРП (Московское Объединение Национальных Революционных Писателей), Хвядос Шынклер па даручэнню Міхася Лынкава і Платона Галаўача цягнуў мяне непасрэдна ў менскі БелАПП, Зіна Бандарына, зь якой мяне ў той час лучылі і вузка асабістыя дачыненіі, цягнула мяне (на месцы тагачаснага жыхарства) у беларускую сэকцыю МАПП.

Да ўсяго гэтага трэба дадаць, што ў той час я ўжо меў «свайго» ўласнага сэксата, а менавіта паэта Алеся Зарыцкага. Ён прыехаў зь Менску ці з Рагачову (дакладней я помню) у Маскву, каб жыць разам з Віцьбічам. Яго цікавіла маё ліставанне, мае выказаныі па тых ці іншых пытаннях, мая чарговая творчасць і г. д. Калі я зъмяніў кватэру, дык адначасна са мной зъмяніў яе і Зарыцкі, абы толькі жыць разам з Віцьбічам. Нарэніце адразу зь дзявою крыніцаў -- ад былога артыста тэатра Галубка сп. Мароза і ад Зіны Бандарынай я даведаўся, што Алеся Зарыцкі -- сэксот.

Згадзіцеся ціпер са мной, што пры наяве ціску з боку Шукайлы, Шынклера, Бандарынай, пры наяве А. Зарыцкага падаць заяву менавіта ва «Ўзвышша», у якім на той час ня было ўжо Дубоўкі, Пушны, Бабарэкі, а здаецца, ня было ўжо і Вас, ва «Ўзвышша», якое цікавалі з усіх бакоў, трэ' было мець вялікую мужнасць. Пазыней мне менавіта гэтая мужнасць неаднойчы вылазіла бокам, але я дагэтуль ганаруся, што мне не забракла яе, каб трапіць менавіта ва «Ўзвышша».

Помню, што, пасылаючы з Москвы заяву ва «Ўзвышша», я лічыў сябе асабісту не даросльм да гэтага, але, разам з тым, я хацеў публічна падкрэсліць, з кім я, да якога лягеру належу.

Аднак літаралына праз тыдзень атрымаў ліст ад Крапівы, што мяне аднагалосна прынялі ў сябры «Ўзвышша», атрымаў адначасна таксама адмыслове пасъведчанье за подпісамі К. Чорнага і К. Крапівы. Я ў той час быў яшчэ вельмі малады, а таму помню, што зь вялікім задавальненнем пры першай нагодзе тыщнуў гэтае пасъведчанье над нос Шукайлу і Бандарынай. Добра помню, што прыняцце мяне ў сябры «Ўзвышша» адбылося не 26 траўня, а здаецца, у кастрычніку ці ў лістападзе -- пэўне, у гэты час ўжо не прытымліваліся ранейшых традыцыяў згуртавання. Пазней мне, калі я ў Маскве досьціц цяжка захварэў, сябры «Ўзвышша» прыслалі дашамогу ў 300 рублёў.

Яничэ пазней я атрымаў ад Кузьмы Чорнага ліст з прапановай падпісаць паперу аб самазылквідаваныі «Ўзвышша». Я не адказаў на гэты ліст, а потым спасылаўся на тое, што ўвогуле гэты ліст не атрымаў. Таму сёныя наяві і юрыдычна я лічу сябе верным да канца ўзвышэнцам. Дакладна я ня помню ціпер дату майго прыняцця ў сябры «Ўзвышша», але затое добра помню, што калі праўдзіві некаторы час пасля «самазылквідавання» я завітаў у Менск, дык не знайшоў ужо і Максіма Лужаніна.

Зь нерэпрэсаваных сяброў «Ўзвышша», магчыма, ніхто ня меў гэтага цкавання за «нацыяналістычныя памылкі», як самы маладзейшы ўзвышэнец Юрка Віцьбіч. Мяне не прынялі ня толькі ў сябры, але наяві і ў кандыдаты ССПБ. Між тым, туды адразу былі прынятыя старэйшыя ўзвышэнцы -- Кузьма Чорны, Кандрат Крапіва, Зымітрок Бядуля, Пятро Глебка, Сяргей Дарожны. Толькі Тодар Кляшторны быў прыняты кандыдатам, але не за былое ўзвышэнства, а за справы ТАВІЗ'у. Дарэчы, сябрам тады быў адразу прыняты Мікола Цэлеш. Юрка Віцьбіч ня трапіў у сябры ці кандыдаты не таму, што ён не дарос да гэтае «высокое годнасці», бо ў лік сябраў трапіў зусім недалужны віцебскі паэт Браніслаў Люгоўскі. Юрка Віцьбіч ня трапіў вылучна таму, што, як яму шчыра сказаў Клімковіч: «Вы тымчасам ня наш. Мы не адкідаем вас зусім, мы не адкідаем ваших здатнасцяў, мы не забараняем вам друкавацца, але вашая сучасная творчасць не адпавядае некаторым параграфам статуту ССПБ».

Калі ў вас ёсьць магчымасць перагарнуць старонкі газэты «Літаратура і мастацтва» за час, папярэдні стварэнню ССПБ, дык амаль у кожным нумары гэтае газэты Вы знайдзеце лаянку ў сувязі з памылкамі Юркі Віцьбіча. Пры гэтым у большасці гэтих лаянак заўсёды падкрэсліваецца, што памылкі Віцьбіча ідуць ад

ягонае былое прыналежнасці да «Ўзвышша». Кульміацыйнага пункту гэтая лаянка дасягнула ў часе гэтак званай рэформы правапісу. Вы знайдзене ў газэце «Звязда» за той-ж а час вялікі артыкул Андрэя Александровіча, дзе ён расклалі ворагаў па паліцах, а менавіта: «Уладзімер Хадыка -- прадстаўнік кулацтва, Юлі Таўбін -- старое, не савецкае інтэлігэнцыі, Юрка Віцьбіч -- дваранства» і г. д.

У той-ж а самый час у газэце «Літаратура і Мастацтва» (на трэцій старонцы зверху, злева) зьявіўся вялікі артыкул «Нашыя абвінавачванын Ю. Віцьбічу» за подпісамі М. Клімковіча, А. Александровіча і М. Лынькова. Разам з тым, Вы нідзе ня знайдзене, каб Віцьбіч пакаяўся ў сваіх «памылках», хаця гэтае ад яго патрабавалі і гэтае ў той час лічылася абавязковым.

Гэтае цкаваныне мяніе перасягнула межы БССР. У «Літературной газете» на той час ёсьць лаянка ў адрас Віцьбіча і нават карыкатура на яго. У часопісе «Жалосьце», у раздзеле «Хроніка» (гэты часопіс я бачыў у доктара Янкі Станкевіча), прыгадваючы імёны Ў. Хадыкі і Ю. Віцьбіча як найбольшых апазыцыянераў да рэформы правапісу. У д-ра Станкевіча ёсьць нарэшце адмысловая праца, прысьвячаная ў сваёй пэўнай частцы рэформе беларускага правапісу, дзе таксама прыгадвае Юрка Віцьбіч. Пра ўзвышэнскія памылкі Віцьбіча прыгадвае і Плашчынскі ў «Літаратуры і Мастацтве» за 1939 г. у артыкуле «Пратворчасць Ю. Віцьбіча». За той-ж а самы час у часопісе «Польмя Рэвалюцыі» ёсьць вялікі артыкул Кучара, прысьвячаны беларускай літаратуры за 30 год, дзе ў абзацы, што мае дачыненіе да Ю. Віцьбіча, таксама надкрэслівае ўса ўсё тое, што я меў за «Ўзвышша». Аднак тут ёсьць адна вялікая памылка з боку тых, што мяніе лаялі. Я прыйшоў да «Ўзвышша» ўжо ўзвышэнцам. Характэрны ў гэтай галіне хаця-б прыклад з апавяданнем «Як загінуў Ясь». Наадварот, некаторыя сябры «Ўзвышша» ў той час ужо значна адхіліліся ад ранейшае ўзвышэнскае лініі (Пятро Глебка), якое я саматугам прыгрываліваўся.

Не захаваю ад Вас, што калі-б хто-небудзь іншы ўзяў-бы пад сумніў маю прыналежнасць да «Ўзвышша», дык мяніе-б гэта не абышло. Зы мяніе цалкам ханае таго, што я зьяўляюся найлепшым съведкам майго ўласнага жыцця. Але калі гэты сумніў ідзе ад Вас, дык мне гэта крыўдна і нават неразумела.

Незразумела тым больш, што ў адным сваім нядаўнім лісьце да мяне Вы пішаце: «На прыміце майго "ўзышэнскага прывітання" за штами з таго боку -- "с ком. прывітом". Яно ў мяне ад шчырага сэрца, тым болей, што на цэлай эміграцыі права на гэткае прывітанніе маем толькі мы з Вамі ўдвох і больш ніхто. Ант. Адамовіч». Менавіта таму мне хочаша думаць, што я ня зусім правільна зразумеў Вас у часе напага спаткання ў Брукліне. Менавіта таму і гэты мой ліст атрымаўся аж занадта вялікі.

Шчыра зычу Вам усяго добра.

Чакаю Ваш ліст.

З узышэнскім прывітаннем
Юрка Віцьбіч

*Юрка Віцьбіч -- Антону Адамовічу
5 сінегая 1951 году*

Дараагі Складар Адамовіч!

Удзячны за Ваш ліст. Уважліва прачытаўши яго, пераканаўся, што мы, пэўне, абодва ня ў стане цалкам абысыціся бяз шпількаў, але затое не сумніваюся, што мы абодва ў стане абстрагавацца ад іх, не заўважаць іх. Прынамсі я асабіста цяпер цалкам прытрымліваўся апошняга.

Вас цікавіць МОНРП. У канцы 30-х гадоў у Маскве мелася значная колькасць нацыянальных пісьменыкаў -- адныя зь іх вучыліся ў Інстытуце Валерыя Брусава, другія зьяўляліся палітэмігрантамі, толькі нязначная частка зь іх увайшла ў склад нацыянальных сэкцыяў МАНП, пераражная большасць зь іх стварыла свае нацыянальныя сэкцыі пры расейскім згуртаванні «Кузница». Галоўнымі «каваліямі» між «нацменаў» былі -- летувіс Сігізмунд Валайтыс, удмурт Кузебай Герд, беларус Дуброўскі, украінец Аляксенка і інші. Я асабіста ў той час ня прымаў чыннага ўдзелу ў паседжаннях гэтых сэкцыяў, бо хаця і меў 2-3 друкаваныя апавяданні, але ад Дуброўскага атрымаў гоннасць кандыдата, а ня сябра і амаль ніколі не запрашваўся ім на агульнае паседжанне ўсіх «нацменаў».

Між іншым, праца беларуское сэкцыі «Кузницы» звычайна працякала ў Беларускім Клубе на Арбаце, дзе Дуброўскі

выкладаў беларускую мову і літаратуру. Тут-жэ я неяк пазнаёміся з Паўлюком Шукайлам, якога ўжо раней ведаў як паэта. Паўлюк Шукайла ў той час вучыўся ў Інстытуце чырвонае прафэсуры (між іншым, ён яго ня скончыў). Аднойчы (дату ня помню) Шукайла запрашае мяне ў Дом Пісьменніка на паседжаныне ўсіх нацыянальных пісьменнікаў.

Як малады, я прыйшоў, зразумела, на гэтае паседжаныне раней за ўсіх. Пакрысе падышлі Валайтыс і яшчэ два летувісы разам зь ім, Кузебай Герд, цыганскі паэт Роман, індус Лугані, украінец Аляксенка, ад беларусаў -- Дуброўскі і Ус, увогуле каля 30 асобаў. Апошнім прыйшоў Паўлюк Шукайла, якога пераважная большасць прысутных бачыла ўпярэдзенню. На галаве ён меў бабровую шапку такое велічыні, што яна нагадвала баярскую з тэатральнага рэквізуту (я еў паклаў перад сабою на стале), вельмі добрае паліто з кенгуровым каўняром ён ня скінуў, хаця ў пакоі было досьць цёпла, у руках трymаў свой заўсягдашні кій. Присеў ён ня дзе-небудзь збоку, а на самым пачэсным месцы, адсунуўшы пры гэтым крыху ўбок Дуброўскага і аднаго з летувісаў.

Зьяўленыне Шукайлы, а тым больш ягоная імпазантная вонкавасць зрабілі вялікае ўражаныне на ўсіх прысутных. Што да Дуброўскага, які старшыняваў на гэтым паседжаныні, дык той адразу пачаў заіцаща і, між іншым, меў рацыю. Шукайла досьць ветліва напрасіў у яго слова, у якім спачатку адрэкамэндаваўся як шырака знаны ў беларускім народзе паэт, як стваральнік новае школы ў беларускай літаратуры і г. д., а потым раптам абваліўся на Дуброўскага, выказваючы сваё вялікае зыдзіленыне і нават абурэнныне, што тут прысутнічае «такое ўбоства».

Дуброўскі сваім тонкім галаском паспрабаваў спачатку пярэчыць, але, зірнуўшы неяк спадылба на славуты кій, што ляжаў на стале побач з баярской шапкай, дэмантратыўна пакінуў паседжаныне. За ім выйшаў Аляксенка, бо на ягоную рэшліку Шукайла заўважыў: «А хто, акрамя ване сям'і, ведае пра тое, што вы паэт?». Ужо каля самых дзвіярэй і нават крыху прыядчыніўшы іх, Дуброўскі затрымаўся, пачаўшы нешта благое выкryкваць на adres Шукайлы. Не падумайце толькі, Спадар Адамовіч, што гэтае ёсьць перабольшаныне, але Шукайла схапіў кій і рынуўся да Дуброўскага, які ў момант зынікнуў за дзвіярьма і больш не зьяўляўся.

І адразу неяк сталася так, што старшынявіць на паседжаныні стаў Шукайла, хаця яго ніхто не выбраў, а наадварот, ён выгнаў кагадзе абранаага старшыню. Шукайла, даўшы сабе слова, літаралына заяўлі наступнае: «Не вышадае нам, нацыянальным пісьменыкам, знаходзіца ў падсуседках ці прымаках пры іншых згуртаванынях. Нас тут досьць, каб стварыць МОНРП. Сёньня я быў у ЦК КП(б) і ўжо палагодзіў гэтую справу, дазволыце зачытаць вам праект статуту».

Жыцьцёвая напорыстасць Паўлюка Шукайлы агульнавядомая. Між іншым, яна знайшла добры адбітак у паэме Крапівы «Хвядос -- чырвоны нос». На Дуброўскага і, магчыма, Аляксенку падзейнічаў ягоны кій, на нейкую частку -- іншыя аксэсуары: шапка, паліто з каўняром, нібы залаты гадзінік, на значную частку -- прыгадваныне ЦК і амаль на ўсіх -- тое, што сапраўды нікому не хацелася прымакамі стацца. Таму аднагалосна было вырашана стварыць МОНРП, а ягоным тымчасовым (да зацверджання статуту) старшыней быў абраны Паўлюк Шукайла.

Пасля інікіх паседжаныняў МОНРП'у не адбывалася. На мае запытаныні аб прычынах гэтага Шукайла адмоўчваўся. Дуброўскі сцывярджаў, што Шукайлам зацікавілася ГПУ. Сумняваюся, каб Шукайла на ведаў, як адчыняюща дзвіверы ў гэтай установе, хаця не сумняваюся, што Дуброўскі мог запабегчы ў гэтай справе. Значна пазней ад Сігізмуна Валайтыса я даведаўся, што Шукайла быў у ЦК пасля паседжання, а не перад ім, як ён запэўніваў, і ЦК на даў дазволу на існаванье МОНРП'у, бо гэтым самым нацыянальныя пісьменыкі як-бы хотуць свядома адмежавацца ад расейскіх.

Крыху інаконт Паўлюка Шукайлы. А ўсё-ж ён здатны паэт, добры беларус, неблагі арганізатор і ўвогуле вельмі цікавы чалавек. Вы, пэўнe, ведаеце, што ягоныя радкі

«На Беларусі
вада з крыві,
палеткі

з курганоў і крыжоў»

былі ўзятыя Міхасём Зарэцкім як motto да «Крывічоў». Прынамсі мне пра гэта гаварыў сам Зарэцкі, але чамусыці (цяпер ня помню, чаму) яму яго выкрасылі. Прыгадваенца з Шукайлы таксама:

«Мары
марыш,

Марылька.
Съмехам душыши сълёзы.
Гавары,
радная
гаварыка,
Аб чым там шэнчучь бярозы».
І хаяц помніца пародыя (злаенца, Сяргея Дарожнага):
«Выйду я на сенажаць
ды
з нагана
ў жабу --
бац!»,

але зъяўленыне Паўлюка Шукайлы ў новай беларускай літаратуры не зъяўляенца чымсыі вypadковым. І на гэтае неўпадковае месца больш за іншых надаваўся па сваіх якасцях менавіта Паўлюк Шукайла.

Вас цікавіць ТАВІЗ. Пасыя расчыфроўкі атрымліваецца вельмі празаічна -- Таварыства Аматараў Выпіць і Закусіць. Па сутнасці, гэта штосыці накшталт спробы арганізацыі аформіць беларускую багему. Вынаходнікам самае назвы ёсьць Міхась Багун. Гэтая назва неаднойчы прыгадвалася і ў друку, і на паседжанынях, і ў пратаколах гэтых паседжаныняў. У склад ТАВІЗ' у ў розныя часы, або адначасна, уваходзілі Тодар Кляшторны, Уладзімер Хадыка (да жаніцьбы), Васіль Каваль, Алесь Дудар, Міхась Багун, Валеры Маракоў, Эдуард Самуйлёнак (да хваробы), Сяргей Дарожны і іншыя. Збіраліся звычайна або ў каго-небудзь на кватэры (пераважна ў Багуна), або ў 2-ой гасцініцы, калі я прыязджаў зь Віцебску, або ў пашырчай на вул. Камсамольскай, або ў маленькой піўнушцы -- уніз па вул. Савецкай, або (у крайнім выпадку) у сутарэнні Дома Пісьменыка, дзе меўся пэўны час рэстаран. У сувязі з апошнім меў няпрыемнасць: у адказ на заўвагу Эдуарда Самуйлёнка -- «паграбок Аўэрбаха» -- заўважыў: «А можа паграбок Авербаха?». У той-жэ дзень меў афіцыйную сустрэчу з Андрэем Александровічам, які даводзіў мне геніяльнасць Леапольда Авербаха.

Беларуская багема, бадай, нічым не адрознівалася ад багемаў іншых нацыянальнасцяў. Яна зъяўлялася пратэстам супраць існующага «Пракрустава ложа». На паседжанынях багемы без старшині і сакратара за кухлем ці кілішкам чыталіся творы,

якія пісалі для сябе, а не для друку. Тут кожны адчуваў сябе самім сабой, тут скідваліся тыя «маскі», пра якія прыгадваў Язэп Пушча. ТАВІЗ праіснаваў да самай вайны, а мне здаецца, што ён існуе і сёньня. Прынамсі добра сказана ў паэзіяленага Максіма Лужаніна:

Тут плоціца дзесяць марак
і ставіца дзесяць чарак,
 а мне трэба больш купіць --
і ўжыць,
 і сябрам наліць.

Шчыра зычу ўсяго добраага.

Чакаю Ваш ліст.

З пашанай да Вас
Юрка Віцьбіч

*Юрка Віцьбіч -- Антону Адамовічу
II студзеня 1952 году*

Дарагі Складар Адамовіч!

Удзячны за Ваш ліст, які атрымаў учора, і, адкінуўшы ўбок сваю чарговую працу, сынажаюся адказаць на яго.

Пачну зь верша Дзямяна Беднага пра «Янкін голас». Упяршыню пачуў яго ў 1919 годзе ў Вялікіх ад свайго настаўніка М. Навіцкага. У другі раз -- у Маскве, у часе дэкады беларускай літаратуры, калі яго ўжыў у сваім рэфэрэнсе, прачытаным у тамтэйшым Доме Пісьменніка «таварыш» Сянкевіч, які ў той час узначальваў па партыйнай лініі беларускіх пісьменнікаў. Між іншым, ягоны рэфэрэт напалову складаўся з лаянкі на Янку Купалу і Якуба Коласа, пэўне, падрыхтоўвалася глеба для іхняга зынішчэння. Потым гэты рэфэрэт быў выдалены паасобнай брашурай. Калі не памышляюся, дык, здаецца, ён быў зымешчаны таксама ў «Літературнай газете» (ці ня ў 1930-1931?). У самым крайнім выпадку, калі пошуку першакрыніцы застануцца бяз выніку, ды, калі толькі, спадзяюся, нічога ня маецце супрань, можна спаслацца на «Шыпшыну». Прынамсі на яе некалькі разоў спасыяліся ў сваіх навуковых працах праф. Біржышка і праф. Вакар. Што да «Завулку Янкі Купалы», дык вялікія фрагменты зь яго зымешчаны ў найстарэйшай у ЗША летувіскай газэце «Келейвіс» у Бостане.

Крыху яшчэ пра ТАВІЗ. Вы вельмі трапна ахарактарызavalі ягоную існасыць -- сапраўды гэта быў супраціў стварэнню пісьменніцкага калгасу. Гэта зусім не згуртаваные алкаголікаў. Характэрна, што аднойчы зусім п'яны Ўладзімер Хадыка прыгадаў з Максіма Рыльскага: «Ги винив самогону з кварту і, весь у бруді, п'яний, спиш», а недзе ёсьць «Паэты, сонца і Парыж». Ня менш характэрна, што таксама зусім п'яны Эдуард Самуйлёнак крываў: «Чаму я мушу эміграваць у Грузію?». Можна прывесці яшчэ зь дзясятак прыкладаў.

Да нейкае ступені, вельмі невялікае ступені, гэты наш ТАВІЗ нагадвае ясенінска-марыенгофскую «Зойкіну квартіру». І тут і там -- літаратарская багема, аднак на гэтым падабенства і канчаецца. У нас ТАВІЗ набыў харктар ня толькі палітычнага, але й нацыяналынага супраціву, а таму і невыгадкова ня сыходзіў з парадку дзёйнага на партаседжаннях.

Прыемна, што ТАВІЗ знайдзе адбітак у Вашай працы.

Пра канец Паўлюка Шукайлы чуў ад ягонага сваяка Самахвалава, які загадваў бібліятэкай у Беларускім Клубе на Арбаце. Па ягоных словах, Шукайлу прызначылі дырэкторам Інстытуту кінематографіі ў Ленінградзе. Прыехаўшы туды, ён, ні з кім не ўзгадніўшы гэтае пытаныне, перайменаваў Інстытут у Акадэмію, а сябе ў прэзыдэнты яе, заказаўшы адначасна адпаведныя бланкі й пячаткі. Сапраўды, усё гэтае вельмі характэрна для Шукайлы, але сумняваюся, каб толькі за гэтае яго расстралілі. Ад Даніла Абакшонка, дырэктара Беларускага Клубу на Арбаце, чуў, што Шукайлу расстралілі як нацдэма і што да ягонага арыенту спрычыніўся Іл. Барашка. Між іншым, гэта той самы Даніла Абакшонак, які зъмясціў некалькі сваіх апавяданняў ва «Ўзвышшы» і якога Хв. Шынклер (па словах самога Абакшонка) заўсёды вітаў воклічам: «Здароў, Даніла, што памачыў х... у чарніла».

Дуброўскі, Шукайла і ГПУ. Дуброўскі быў сэксотам, і менавіта за гэтае, але навонкі, бязумоўна, па іншай прычине, «камуніст» Абакшонак выставіў яго зь Беларускага Клубу. Усё-ж Абакшонка прымусілі аднавіць Дуброўскага на ранейшай пасадзе. Тым ня менш, праз два тыдні Абакшонак (трэба адзначыць павіннае) выкінуў Дуброўскага зноў. Шукайла, на маю думку, па самой сваёй натуре не надаўаўся на тое, каб стацца сэксотам. Аднак, самаабараняючыся, ён, бязумоўна, мог лёгка знайсці дзъверы ГПУ.

Шукайла і Зіна Бандарына. «Сувязь» іхня ёсьць вынаходка Звонака, які за штосыці помсыціўся Бандарынай. Прынамсі добра ведаю, што Бандарына за гэтую вынаходку пры людзях аплявишыла Звонака і хацела прыцягнуць яго да большае адказнасці. І хача сама Зіна Бандарына была прыхільніцай «крылатага Эраса», аднак чуткі аб ейнай сувязі з Шукайлам не адпавядаюць сапраўднасці.

«Выйду я на сенажаць...». Мне цяпер прыгадалася, што калі аднойчы мы ўтрох (Дарожны, Лужанін і я) сядзелі за гарэлкай і Лужанін парушыў між іншым гэтае пытаныне, дык Дарожны амаль хрысьціўся, што аўтарам гэтае энірамы ёсьць Міхась Багун. Крыху падобна на гэтае Асабліва, калі прыгадаеш, што на зборнік Кляшторнага «Праз штурм на штурм» Багун зъмісяціў у «Чырвонай зімене» рэцэнзію пад загалоўкам «З дарогі, крот і кракадзіл». Сам Кляшторны не падаваўся на тое, каб за гэтае вылаіць Багуна, але проста з гора бязупынку цэлы тыдзень піў. Сам Шукайла гэтую эпіграму прыгадваў зь пенай на вуснах, таму ня думаю, каб ён быў ейным аўтарам.

Крыху наконт «Літаратурна-Мастацкай Камуны». Сапраўды, найздатнейшым у ёй быў Прывытак Лад. Мне хвалюе сумны лёс найвыдатнага Макара Шалаі, які таксама належаў да «Камуны», а значыцца, добра вядомы Вам. Мне даводзілася калісьці чытаць ягоныя добрыя творы й рэцэнзіі. Пра яго цяпер там ніхто ня згадвае. І хоць я асабіста яго ня ведаў, але мушу напісаць аб ім.

Між іншым, у «Літаратурна-Мастацкай Камуне» была жалезная шукайлаўская дыцыпліна. Чуў, што аднойчы, калі Менск наведаў Міхайл Святлоў і наладзіў свой літаратурны вечар, дык шукайлаўцы з'явіліся ў поўным сваім складзе і літаралына затукалі Святлоўя. На гэты год прыпадае 25-годзідзе «Літаратурна-Мастацкае Камуну», і я хачу прасіць колішняга ёнаага сябра Рыгора Крушину напісаць пра яе адмысловы артыкул у «Шышыну».

Кузебай Герд. Бачыў яго толькі аднойчы і менавіта на tym паседжаныні, якое прыгадваў у напярэднім лісце да Вас. Чуў, што ва ўдмурцкай літаратуры ён займаў месца, раўназначнае напаму Янку Купалу. Чытаў ягоныя вершы ў перакладзе на расейскую мову -- моцныя і глыбока патрыятычныя. Ад Пятра Глебкі пазней даведаўся пра ягонае рэпрэсаваныне.

Мне хочацца думаць, што Вы ў сваёй працы не аміненце супраціву беларускіх пісьменьнікаў рэформе беларускага правапісу і ўвогуле русыфікацыі нашай мовы. Акрамя газэтаў, гэты супраціў знайшоў адбітак у кнізе «Акадэмія Навук БССР. Пісьменынікі БССР аб рэформе правапісу беларускай мовы. Менск. Выд. Беларускай Акадэміі Навук. 1934 г.».

Кніга гэтая ёсьць у Нью-Ёркскай бібліятэцы. Між іншым, пераглядаючы нашыя эміграцыйныя выданні, знайшоў у адным зь іх вялікі суніс беларускіх кніжак, што ёсьць у гэтай бібліятэцы. Пры гэтым складальнік съпісу адзначае, што суніс ёсьць павярхоўны і зусім не абдъмае ўсяго таго, што ёсьць на 42-й вуліцы. <...>

Тымчасам усяго добра га.

Прапшу перадаць прывітаныне Вашай сям'і ад маёй сям'і.

З пашанай да Вас

Юрка Віцьбіч

P. S. Перачытаў уважліва ліст і ў сувязі з ТАВІЗ'ам прыгадаў, што ў мяне тут ёсьць фотакартка Валерыя Маракова, дзе ён сядзіць у шашлычнай за кухлем піва і перагортвае свае добрыя вершы. Ёсьць у мяне таксама добрае і невялікае памерам клішэ з партрэту Ўладзімера Хадыкі. Хочацца пры нагодзе апублікаваць яго, але не ў малых газетах, бо яны занадта палітычныя для гэтага мэты.

Яшчэ раз усяго добра га.

Юрка Віцьбіч -- Антону Адамовічу

15 чэрвеня 1956 году

Дарагі Сябру!

Перад усім аб «Ўзвышшы». <...> Калі мне не давялося асабіста ведаць Дубоўку, Жылку, Пушчу, Бабарэжу ды іншых старэйшых узвышэнцаў, а з Вамі, здаецца, пазнаёміцца толькі ў часе вайны ў Менску, дык затое меў сталую беспасярэднюю і лістовую лучнасць зь іншымі ўзвышэнцамі. Максіма Лужаніна, нягледзячы на ўсе ягоныя перайманыні, лічу адным з нашых найболыш таленавітых і цікавых паэтаў. Нас пазнаёміў у Менску Сяргей Дарожны, і ў мяне склалася ўражаныне пра Лужаніна, што як чалавек ён куды больш валявы, заўзяты, чым той-ж

Сяргей Дарожны або Тодар Кляшторны. Захоўвалася ў мяне і жменька ягоных лістоў, добрых, сяброўскіх. У «Шышины» я перадрукаваў некаторыя вершы Лужаніна («Вілыянка», «Дзьве вясны» і інш.), што выклікала абурэнне з боку Клішэвіча, Сядуры, Дудзіцкага і Сяднёва. Яны штосьці супраць яго маюць, але я ім не сказаў пра тое, што й супраць іх штосьці на эміграцыі штосьці мае.

А ўвогуле-ж «ня судзіце ды нясудзімія будзеце». Каб аб'ектыўна заглядацца на нашу родную літаратуру, мы ня будзем пазычыць акуляры ў барапцэвічаў, як і ў іхніх беларускіх прысыпешнікаў.

Мне хочацца напісаць артыкул або нарыс, прысьвечаны ўзвышэнцам напярэдадні і пасля «самазльківідаваныя». Мне хочацца прыгадаць у гэтым нарысе Зымітрака Бядулю, Кузьму Чорнага, К. Крапіву, Т. Кляшторнага, І. Глебку, С. Дарожнага, В. Шашалевіча, як і ўскосна, праз успаміны прыгаданых, ужо рэпрэсаваных бальшавікамі сяброў Згуртаваныя.
<...>

Шчыра зычу ўсяго добра га.

З пашанай да Вас

Юрка Віцьбіч

*Юрка Віцьбіч -- Антону Адамовічу
8 верасня 1962 году*

Дарагі Сябру!

<...> Да стаў просьбу ад аднаго нашага выданыя напісаць успамін пра Янку Куналу і пішу пра... Якуба Коласа, а ўласны: «Зъ Якубам Коласам на грыбы».

Давялося мне калісьці летаваць у Падбярэзьзі пад Пухавічамі, наблізу (2 км) ад лецішча Коласа і неаднойчы разам хадзіць па грыбы. Там Якуб Колас, бадай, нічым не нагадваў афіцыйнага Коласа з Дому Пісменыніка на вул. Савецкай, 67 у Менску: «Зірні, браце, гэта табе не дыялектычны матэрыялізм, а баравік, духмяны шчыры грыбы».

Хтосьці ўцякаў ад савецкай рэчаіснасці (ад таго-ж дыямату ды іншага, паскуднага) у пашырчу на Камсамольскай ці ў «Эўропу», а Якуба Коласа ратавала замілаваныне да грыбоў, ягодаў, кветкаў, птушкаў, да сустрэчаў з «простымі, звычайнімі» людзьмі, а ўвогуле -- да таго, у чым адбівалася ягоная

бязьмежная любоў да свае краіны і народу. Згадваеца эпіграма Кандрата Крапівы на Якуба Коласа:

Быў я ў Парыжы на Кантрэсе,
То ў Загібелыцы, браце, лепш:
Грыбоў няма ў Булонскім лесе,
А ў Сене -- хоць-бы адзін лешч.

Вось акурат каля гэтае самае Загібелыкі (надзвычай прыгожая мясцовасць на беразе Свіслачы) і хадзілі разам па грыбы.

Я арганічна ня ў стане зрабіць агляд творчасці таго ці іншага нашага пісьменьніка, хоць, можа, і няблага ведаю ягоную творчасць. Ніхто гэтае ня зробіць лепш за Вас. Затое мне вельмі падабаецца праз туго ці іншую дэталь паказаць жывога, сапраўднага чалавека. І мне здаецца, што суродзіч лепш зразумее дзядзьку Зымітрака Бядулю, калі даведаецца, як ён шукаў у Магілёве старую гэбрайскую школу, лепш зразумее Янку Купалу, калі дазваецца, як ён сам ставіўся да свае «Над ракой Арэсай», лепш зразумее Якуба Коласа, калі начуе, як ён для самога сябе, для душы і ад усіх душы пад скрыпку ўпаўголаса пияў: «Колесніцегонителя фараона погрузі...». Вось і тут грыбы -- нішто іншае, як тая-ж дэталь. <...>

З пашанай да Вас
Ваш Юрка Віцьбіч

*Юрка Віцьбіч -- айцу Льву Гарошку
15 кастрычніка 1950 году*

Дарагі Айцең Леў!

Не пасынеў яшчэ адказаць на адзін Ваш ліст, як атрымаў другі разам зь вершам Алесь Гаруна. Вельмі й вельмі ўдзячны. Гэтым вершам мае пачацца № 9 «Шыпшины» ў сувязі з 30-й гадавінай ад дня съмерці паэта. Люблю Гаруна. Люблю і як паэта і як змагара. Ягонае жыццё зьяўляеца прыкладам і для нашае моладзі і для старэйшых. Там ягоныя творы спалены акупантамі, ягонае съветлае імя съвядома замоўчаеца. Аднак прыйдзе, абавязкова прыйдзе той съвяты час, калі Алесь Гарун вернеца на Бацькаўшчыну, вернеца ў сёныя школы і кніжніцы і ўстане помнікам на адным з пляцаў Менску або Вільні, або Віцебску.

Мяне цікавіць Вашая праца -- «Беларускія пісьменынкі ў адношаныні да Бога». Запраўды, я ў свой час хацеў апрацаваць гэтую тэму і зьбіраў адмысловы матар'ял, але вымушаны быў адмовіцца. У чытача такога артыкулу склалася-б уражаныне, што пісьменынкі ўсходніе Беларусі зьяўляюцца атэістамі, бо ў іхніх творах ніколі не прыгадваецца Бог. Між тым, добра ведаючы ўсходніх беларускіх пісьменынкаў, съязвярджаю, што сярод іх ня было атэістаў, яны былі вернікамі. Прастая цэнзура (Белгалоўліт) не прапушчала або амаль не прапушчала нічога пра рэлігію на старонкі друкаваных выданняў. Вера пісьменынкаў Усходніе Беларусі насыла катакомбы хакттар.

Дазволыце прывесці адзін канкрэтны прыклад. Аднойны ўвечары ў Менску Ўладзімер Дубоўка і Мікалай Равенскі, паэт і кампазытар, вырапылі па адной пілынай справе наведаць Якуба Коласа. Дайшоўшы да ягонае сціплае хаты, яны пабачылі, што дзверы на вуліцу адчыненыя. Яны ўвайшлі ў першы пакой, потым -- у другі, нікога не сустракаючы, і нарэшце начулу скрыпку і піяніне над яе. У паўзмрочным вячэрнім пакой стаяў сіній да тых, што ўвайшлі, Якуб Колас і над акампанемэнт скрыпкі ссыпяваў «Колесніцегонителя фараона погрузи, чудотворяй мойсейскій жезл...». Заўважыўшы Дубоўку і Равенскага, Якуб Колас вельмі спалохаўся і, адкінуўшы ўбок скрыпку, з дрыготай у голосе сказаў: «Як вы неўзаметку ўвайшлі. Вы нічога ня бачылі і ня чулі. Добра?». Можа насыля гэтага на другі ці на трэці дзень Якуб Колас напісаў блузнерскі верш, але ў той самы вечар у сваім цікім самотным пакой Якуб Колас быў самім сабою.

Гэты выпадак датычыць старога паэта, нашаніўца, былога царскага архітэктанта. Што патрабаваць тады ад беларускага падсвецкага пісьменніцкага маладняку? І тым ня менш, гэты маладняк ня быў атэістычны. Не кажу пра Віцьбіча, якому Міхась Клімковіч у сваіх «крытычных» артыкулах закідаў, што «ні адзін герой Віцьбіча ня можа праісці паўз крыжа, каб не перахрысьціца». Віцьбіч у гэтым ня зусім харктэрны. Ён усё-ж сын, унук, праўнук, прашрафунук і г. д. съяўтароў. Але-ж у дзяцей сялянаў забароненая вера ў Бога ішла па іншым рэчышчы. Прыгадваеца адна страфа расейскага паэта Гумілевіча, рассстрялянага бальшавікамі:

Есть Бог, есть мир -- они живут вовек,
А жизнь людей мгновенна и убога,
Но всё в себе вмеяет человек,

Который любит мир и верит в Бога.

І вось у беларускага пісьменніцкага падсавецкага маладняку ўсмактаная з матчыным малаком вера ў Бога ішла па лініі любові да людзей, да Народу, да Бацькаўшчыны. За гэтую любоў яны амаль усе прайшлі Хрыстосаў Шлях. Кальма, Казахстан, капалыні Бэллыгі, аўстралійскія лясы, дзе сёньня пакутуе Алесь Салавей, -- іхня Галгофа. Мая вера ў Бога не дазваляе мне думачы, што Госпрад Бог не дараў Уладзімеру Жылку ягонага блузынерскага верша «Альбігоец». І як усё-ж добра сказаў другі былы савецкі катаржнік Масей Сядней:

Няхай прабачыць мне Магутны,

што верыць я раней ня мог.

О, так! Я -- грэшнік, раб пакутны,

я прад Табою на каленях, Бог.

Дазвольце тымчасам на гэтым скончыць мой ліст, які, магчыма, атрымаўся занадта вялікі. Щыра зычу Вам усяго добра. Памаліцеся, айцец Леў, у сваіх малітвах і за мяне, неўгамаванага, якому часам цяжка жыць, але якога заўсёды падтрымлівае вера ў Бога і любоў да Бацькаўшчыны.

Чакаю Ваш ліст.

З пашанай Юрка Віцьбіч

Юрка Віцьбіч -- айцу Льву Гарошку

1 травеня 1951 году

Драгі Айцец Леў!

Вельмі ўдзячны за Ваш ліст, за верш Я. Фарботкі і за добрую думку наконт № 9 «Шышыны». Верш лішні раз съведчыць аб выучнасці Я. Фарботкі як паэта. Што да № 9 «Шышыны», дык спадзяюся зрабіць № 10 яшчэ лепшы. Прыкра, зразумела, што часаміс рататарны, але тымчасам лепей рататарны, чым нічога.

Прашу прабачэння і бяру назад сваю заўлагу наконт датаў, звязаных з Прэадобнай Еўфрасінні, князёунай Полацкай. Вашая праца аб ёй -- каштоўная навуковая праца, і ў ёй якраз ёсьць тая навуковая праверка нашае храналёгіі, аб якой прыгадваеца ў рэцензіі.

Мне спадабалася Вашая рэцензія ў апошнім нумары «Божага Шляху». Гэта ўзор рэцензіі, якая мусіць адзначаць і

дадатныя і адмоўныя бакі твора. На вялікі жаль, у нас так рэцэнзіі ня пішуць. Варта прыгадаць рэцэнзію не наконт твора, а наконт аўтара з закідам яму ў колішній прыналежнасці да ўласаўнічыны («Беларус» аб Ул. Дудзіцкім), артыкул Міколы Равенскага ў «Баявой Ускаласі» з акцэнтаваннем на тым, што Міхася Чарот -- былы камуніст і г. д. У сувязі з гэтым пішу артыкул для № 10 «Шышины» -- наконт «быльх» увогуле і ў прыватнасці.

Дазвольце крыху выказашча наконт «быльх». Нашыя высокапрынцыпавыя змагары часам пакідаюць бяз увагі тое, што для бальшавікоў мы ўсе ўвогуле «былья людзі».

Я ўпэўнены, што тыя беларусы з адзіннатаага корпусу, якія загінулі пад Монтэ Касына съмерцю харобрых, змагаліся за Незалежную Беларусь, а не за ажыццяўленыне ведамых выказванняў Андэрса. Упэўнены таксама ў тым, што тыя беларусы з фармацыяյ Уласава, якія загінулі съмерцю харобрых, абараняючы Магілёў ці Віцебск ад расейска-бальшавіцкага пачвары, змагаліся за Незалежную Беларусь, а не за «Единую и Неделимую». Я апраўдаю тых беларусаў-заходнікаў, якія трапілі ў камуністычную партыю або камсамол, шчыра думаючы, што там, за жалезнай заслонай, у БССР будзе ўсе «беларускі дом». Я апраўдаю тых беларусаў-усходнікаў, якія трапілі ў шэрагі камуністаў або камсамоліцаў, шчыра думаючы, што ў СССР будзе ўсе рай для людства, а трапіўшы ў часе апошніх вайны за жалезнью заслону, або і без вайны пераканаліся ў агітнасці бальшавізму і сталіся зачтыхі ворагамі бальшавізму і жыцьцё паклалі за сваю памылку. Якія няўладак зможа кінуць сёняня каменем у Чарвякова, Галадзеда, Шаранговіча, Некрашэвіча, Убарэвіча і іншых, а тым больш абраziць съветскую памяць Усевалада Ігнатоўскага, Цішкі Гартнага і Міхася Чарота? Нам невядомыя магілкі Галадзеда, Шаранговіча, Некрашэвіча, Убарэвіча, Цішкі Гартнага, Міхася Чарота, але на магілках Ігнатоўскага і Чарвякова ў часе апошніх вайны, у дні нашых нацыянальных сьвятаў, стаяла ганаровая варта СБМ. Мы проста забываємся пра тое, што ўся падпольная ўсходняя Беларусь сцягвала, як гімн, верш «камуніста» Міхася Чарота:

Жывуць Шыла, Грыб, Мамонька.

Будзем жыць і мы.

Мы проста забываємся пра тое, што Міхася Чарот рассстралены расейскім бальшавізмам як зачтыхі вораг расейскага

балышавізму, як Змагар за Незалежнасць Беларусі. Я занадта добра ведаў бацьку беларускага «маладнякізму» Міхася Чарота, каб нехта мне давёў, што ён падзяляў балышавіцкі съветаогляд.

Я асабіста не належалаў ні да ўласаўцаў, ні да андэрсаншаў, ні да камуністаў, ні да камсамолыцаў, а таму, магчыма, вельмі талерантнына стаўлюся да «быльх». Затое лічу, што няма анікага дараваныня для аднаго бэцэраўца, які надысь меў у Нью-Ёрку «цёплую гутарку» з Керанскім, або для аднаго бээнэраўца, які крыху раней меў такое-ж «цёплае спатканыне» ў tym-же Нью-Ёрку з Андэрсам. Гэта сапраўдныя злраднікі. Іхні шлях зь беларускім вызвольным шляхам не супадае. А між tym якраз гэтыя асобы вельмі прынцыпавыя ў дачыненіі да «быльх».

Цяпер крыху наконт «трэцяе сілы», якую Вы прыгадваеце. Фактычна яна сёняня пабілася на дзіве сілы, на два крылы -- бээнэраўскае і бэцэраўскае. <...> У сувязі з гэтым міжволі думаеша, што «трэцяя сіла» мусіць спачатку сама паяднацца, а потым ужо заклікаць да паяднаныя іншых. Асабіста я на веру ў магчымасць паяднаныя бээнэраўцаў з бэцэраўцамі і наадварот. Але затое моцна веру, што праз пэўны час у ёй сапраўды патрыятычнае і самаахвяранае, што ёсьць у гэтых дзівюх шыннях, спалучыцца, адкінуўшы пры гэтым убок зачэпленыя амбіцыі, асабістыя крыўды з узаемным дараванынем адзін аднаму ўзаемных зынявагаў і г. д. Беларусь -- нашае святое-святых -- станеца перадусім для сапраўдных змагароў за ейную Незалежнасць.

Пераходжу да Вашых здзівагаў наконт сьпісу паэтаў Заходніяе Беларусі. Хочацца зазначыць, што Андрэя Зязюлю анік нельга залічыць да маладзеўшага пакалення заходні-беларускіх паэтаў, якім прысывячаецца разьдзел у № 10 «Шышины». Ён пачаў друкавацца ў «Нашай Ніве» (1910 г.) і па ўсім складзе свае творчасці належыць да нашаніўцаў. Менавіта таму нельга таксама прыгадаць у гэтым разьдзеле Францішка Аляхновіча, Гальляшы Леўчыка, Казіміра Свяяка і іншых. Затое ў гэтым годзе трэба абавязкова адзначыць 30-годзідзе (17 студзеня 1921 г.) ад дня смерці Андрэя Зязюлі. Калісьці я напісаў і надрукаваў аб ім даўгі артыкул, але цяпер я ня маю ні рукапісу, ні тае газэты, дзе артыкул быў змешчаны. Маю цяпер, акрамя рэлігійнага гімну, яшчэ 5-6 ягоных вершаў ды фотаздымкі касыёлу Ягайлы, дзе ён пэўны час адпраўляў Божую Службу. У адным з нумароў «Шышины» за 1951 год будзе аб ім артыкул. Хочацца думачь,

што гэтая гадавіна будзе адзначана і на старонках «Божага Шляху» і на старонках «Зыніча».

Дарэчы інаконт «Зыніча». Адзін бээнэравец зь Лёндану параіў мне звярнуць у «Шышыне» ўвагу на мову «Зыніча». «Шышына» ня лічыць сябе занадта аўтарытэтнай у гэтай галіне. А потым навошта ўвогуле адбіраць хлеб у Янкі Станкевіча? На маю асабістую думку, айцец Татарыновіч не зьяўляеца ні лінгвістам, ні журналістам, але адно не падлігае сумніву: ён -- добры беларус. Апошняе -- самае галоўнае ў нашых эміграцыйных умовах.

Дарэчы і інаконт доктара Янкі Станкевіча. Калі выкінуць з № 1 «Веды» ўё лушпавінне (маю на ўвазе «станкевічызы»), дык тэма галоўнага артыкулу -- пашырэньне беларускай мовы на ўсход -- робіць увесь нумар ладатным. Затое у № 2 наш Янка рассыперазаўся. Мне асабіста здаецца, што хопіць ужо пісаць аб змене нашага нацыянальнага назову. Сёньня ёсьць больш актуальная тэма -- змаганыне за Незалежнасць Бацькаўшчыны. Навукоўцы, пісьменнікі, журналісты, ня кожучы ўжо пра палітыкаў, мусіць падрыхтаваць у гэтым сэнсе глебу для наших жаўнероў, для нашых дыпломатаў. Не наласцца доктар Янкі Станкевіч на прапагандыста. Адна справа, калі Крывію пропагандуе Вацлаў Ластоўскі, адзін з найвялікшых беларусаў, і зусім іншая справа, калі за гэтае пропагандаванне бярэцца доктар Янкі Станкевіч. Можа, гэта добра, што недзе зынклі Зюземоль і Пачонка. Таксама спрытыння былі ў сэнсе змены назоваў. Асабіста я -- прыхільнік змены нашага нацыянальнага назову, але толькі не на эміграцыі і толькі ня гвалтам.

Адиак мой ліст атрымаўся аж занадта вілкі. Пэўне, гэта тлумачыцца тым, што першы дзень я вярнуўся са шпіталю, дзе ладнага «адначыў».

Тымчасам дазволыце на гэтым скончыць ліст.

Прашу Вашых малітваў і бағаславення.

З папяной да Вас

Юрка Віцьбіч

*Юрка Віцьбіч -- Ізыдару Гуткоўскаму
23 сакавіка 1957 году*

Дарагі Ізыдар!

Ведаю, што Вы не аматар пісаць лісты або на іх адказваць, і ўсё-ж спадзяюся на Ваш ветлівы адказ. Хто ведае, можа, мае спадзянкі ня стануцца цацанкамі.

Яшчэ за часы вайны я напісаў нарыс, прысьвеченны Эдуарду Самуйлёнку, ці, дакладней, на ягоным прыкладзе, таму -- як савецкая рэчаіснасць забівае таленты. Дарэчы, паказалыны нават самы назоў гэтага ненадрукаванага нарысу «Спадманулі русальчыны сцежкі», рукапіс якога ў мяне не захаваўся. <...>

На сёлета прыпадаюць 50-ыя ўгодкі ад дня нараджэння Эдуарда Самуйлёнка, і на гэты раз я аб ім абавязкова напішу. Напішу, бо, па-першае, ён не «фабкор» і не «пісака» (ацэнка М. Цэлеша), а адзін з найбольшых беларускіх (на форме) і савецкіх (на накінутым яму жыццём зместу) пісьменнікаў, які ўрэшце-рэштаў стаўся ахвярай, загінуў пад гэтым накінутым; па-другое, хоць Віцьбіч і Самуйлёнак ішлі рознымі літаратурнымі шляхамі -- першага цкавалі, другога ўсхвалялі, але гэтае не перашкаджала ім сябраваць, і, магчыма, таму ніхто больш за Віцьбіча ня ведае сапраўдны твар Самуйлёнка, забітага ў літаральным і ўскосным сэнсе балышавікамі.

Нават больш, я абстрагуюся ад таго, што нейкі час Самуйлёнак спрабаваў на маіх «памылках» нажываць сабе капітал, патрабуючы ад мяне на адной агульна пісьменніцкай нарадзе, акрамя рознага іншага, каб я распісываў ініцыялы «П. Г.» -- аўтара добрае рэцэнзіі ў «Полымі Рэвалюцыі» на маю кніжку «Сімерць Ірмы Лаймінг». Не падлягае сумлеву, што ўсе прысутныя ведалі, хто такі «П. Г.», але, значыцца, Самуйлёнак дамагаўся, каб я стаўся шкурнікам і сам кінуў каменем у літаратара, да якога заўсёды ставіўся і дагэтуль стаўлюся зь вялікай пашанай. Ён гэтага не дамогся, як ніхто таксама не дачакаўся ад мяне пакаяльных лістоў у рэдакцыі.

Пазней мне давялося бліжэй пазнаёміцца з Эдуардам Самуйлёнкам, калі разам належалі да ТАВІЗ'у. <...>

Таму ўрэшце-рэштаў, калі прыгадваеца Самуйлёнак, як і шмат хто з тагачасных і сучасных тамтэйшых літаратараў, дык адначасна прыгадвающа радкі:

Паэтаў тых, Магутны, не карай,
Што пекла ўслаўляюць, нібы рай,
Бо лёс іх можа самы найцяжэйшы:
Яны, услаўляючы чужы закон,
Які нікога не сагрэў і не пацешыў,

Выпраостваюць у хаце вольную даюнъ,
Уночы іншыя складаюць верны
І кідаюць дзеля бяспекі ў агонь.
Ня ўбачыць іх: «*Вясна ў тых канонах*
Рыдае так, што на душы съцодзёна».

Перадусім падкрэсленае мной ужываю як эпіграф да нарыйсу «Сладманулі русальчыны сцежкі», але гэта адхіленыне ўбок. Гэтак мог напісаць у сваёй паэме «Праклітвыя гады» толькі вялікі інтэлігент, што належаў да славутага «Піцярнога Грону» Юры Клэн. Між іншым, працытаванае ўзята з урку «Памолімся за тых», змешчаным у № 6 «Шышины». Дарэчы, гэты пераклад Янкі Золака няўдалы, з чаго слушна абураўся ў лісьце да мяне Алесь Салавей, але што зробіш -- пераклад патрабаваўся да інкраплю. Аднак спрача палягае на ў гэтым, а ў тым -- як выгодна розыніца зварот да Магутнага ад беззэляцыйных прысудаў розных нашых судзьдзяў зь іхнімі «добродетелями стопудовыми».

Дазвольце цяпер перайсці да мае просьбы. Я зноў і нават у большай ступені, чым раней, сабраў адваведны матар'ял, што маю дадаць да маіх непафэдных уснамінаў і такім чынам адвавіць нарыйс. Аднак мне патрэбна ўдакладнены некаторых момантаў, і я спадзяюся на Вашую ветлівасць.

Як у Менску называюць тыя могілкі, на якіх пахаваны Эдуард Самуйлёнак? Вайсковыя? А можа, Аляксандра-Неўскія, па імені царквы, што на іх знаходзіцца? Як мянеца тая частка Менску? Або вуліца? Я ня жыву стала ў Менску, але, прыязджалочы зь Віцебску, неаднойчы наведваў гэтыя могілкі. Адразу, калі ўваходзіш, злевага зняважаны помнік на магілцы Ўсевалада Ігнатоўскага, направа, крыху водзаль ад дарогі, помнік на магілцы Паўлюка Труса, калі саме царквы пахаваны Самуйлёнак, а пубач актор Крыловіч?

Як звалі жонку і дзіця Самуйлёнка? Паміраючы, ён неаднойчы іх прыгадваў, але, між іншым, жонка наведаўла яго ў Сасноўцы пад Віцебскам толькі аднойчы і пры гэтым далей парогу да яго не падышла.

Хто і прыблізна якія па зместу прамовы гаварыў у часе пахавання Самуйлёнка? Пятро Глебка? Міхась Лынкоў?

Вось і ўсё тое, чаго мне нестасе. Хоць гэтае -- тое -- другараднае ў параўнанні зь іншым, але ўсё-ж патрэбнае. Калі ласка, данамажыце мне гэтае ўдакладніць.

А на разе шчыра зычу ўсяго найлепшага.

Даруйце за клопаты.

Чакаю Ваш ліст.

З пашанай да Вас. Ваш Юрка Віцьбіч

*Юрка Віцьбіч -- Ізыду Гуткоўскаму
18 траўня 1957 году*

Глыбокапаважаны Слалар Гуткоўскі!

Шкадую, што ня ў стане сёныя прысутніцаць на Вашым цікавым рэфэрэнсе на тэму «Сучасны стан беларускага савецкага літаратуры». Мне тое-сёе вядома аб ёй з набытых мною кніжкаў (Очэрк істории беларускай советскай літаратуры. Мінск, 1954; Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры. Мінск, 1956), як таксама і з таго-сяго, што сустракалася ў нашым дый ня нашым пэрыядычным друку. Дарэчы, неяк кінулася ў вочы характэрная дэталь.

У «Нарысах па гісторыі», у сувязі з раманам Міхася Лынькова «Векапомнія дні» (б. ЗІБ), пададзена наступнае:

«Сакратар абкома Васіль Іванавіч Шэршань (у рускім перакладзе Сокалаў)».

Па-першае, шэршні ў нашым фальклёры сымпатыяй не карыстаюца, і таму прозывіча, як у сук улепленае, але, па-другое, што найгaloўнае -- для расейцаў Шэршань перамяноўваецца ў Сокалаў. І думаецца, што да гэтага «перакладу» спрычыніўся сам аўтар, а не перакладчык. Але гэта хай сабе й паказальная, але ўсё-ж дэталь у парадунані з шмат чым іншым, часта-густа перакрученым, надробленым дзеля ўгодніцтва перад Москвой. І вось, на жаль, я незнаёмы з самымі творамі тамтэйшых літаратарав, каб склалася аб іх непафеднае ўражанне.

Між тым «рэгабілітацыя», хоць і ў двукосісях, не зьяўляецца міфам. Учора дастаў зь Лёндану цікавы каталог: «Савецкія кнігі на беларускай мове. 1957 год».

Зь яго даведаўся, што «рэгабілітаваныя» (акрамя прыгаданых П. Броўкам на III Зыездзе):

Юлі Таўбін. Здаўна люблю гэтага паэта.
Прыгадваецца ягонае:

Я зь вершам праходжу жыцьёвым тракты,

Я зь вершам -- і ў крозах, і ў сыне...
Харэі і ямбы, і пругкія дактылі
Заўсёды на варце ў мяне.

Між іншым, у сувязі з маймі ўспамінамі пра Таўбіна ў «Шыпшыне» (№ 8) Сяднёў і Клішэвіч назвалі ягонае:

Шолах шын

і шум машын, Вашынгтон і Віскансін...
(«Злучаныя Штаты»)

-- «жыдоўскай дрындушкай». Ой, як ім далёка абодвум да Таўбіна, якога даўно, на глыбокі жаль, няма цяпер у жывых.

Мне Таўбін тым болей блізкі, што належу разам зь ім да «ахвосьця разгромленага нацыянал-дэмакратызму» -- гэтак калісьці Андрэй Александровіч назваў Лужаніна, Калюгу, Таўбіна, Хадыку і Віцьбіча, расклайшы іх па паліцах. Таўбін у яго стаўся «паўпредам у літаратуры буржуазна-кулацка-нацыяналістичнай інтэлігенцыі», а ў творчасці Віцьбіча «працягваеща выразная дваранска-нацыяналістичная сутнасць». («Пісьменыкі БССР аб рэформе правапісу беларускай мовы». Менск. 1934 г., б. 19)

Зыміро Астапенка. З тae-ж «Амсыціслаўскае шлеяды». Пра яго ў каталёгу адзначана: «загінуў на фронце», што не аддавядае пра ўліце. Не паводле прышучэнняў, а паводле съведчання аднаго з уцекачоў, ён закатаўаны СМЕРШам. Таму паказалына, што ў сынісе тых, што, «абараняочы Радзіму, загінулі герайчнай съмерцю» («Нарысы па гісторыі», б. 301), няма З. Астапенкі, як няма таксама й Рыгора Мурашкі.

Сымон Баранавых. Аб ім прыгадаў П. Броўка, але ў каталёгу адзначана, што ў 1957 г. выйдзе з друку ягоны раман «Калі ўзыходзіла сонца». Ён пасыпей яго скончыць і здаць у друк перад катаргай, зь якое не вярнуўся. Дзівіць, аднак, што неяк у Дзяржаўным выдавецтве перахаваўся ягоны рукапіс. А можа Баранавых вярнуўся, хоць яшчэ перад вайной ён дайшоў на Калыме да стану «дахадзягі».

Далей прыгадваючы ў выдавецкім пляне на 1957 г.: Цішка Гартны «Сокі цаліны», Рыгор Мурашка «Сын», Андрэй Александровіч «Выбранныя творы», Алесь Звонак «Табе адной», Мікола Хведаровіч «Вершы».

Між іншым, Александровіча арыштавалі ў Мар’інай Горцы, калі ён разам з Хведаровічам, босы і без кашулі, лавіў рыбу ў Цітве. Александровіч, перадаючы сваю вуду Хведаровічу (паводле

пазынейшых слоў Жаўрука мне), сказаў: «Трымай, Мікола. Праз гадзіну вярнуся назад».

Праз тыдзень арыштавалі Хведаровіча. Гадзіна абярнулася на два дзесяцігодзьдзі -- або працягнулася прыблізна на 175 тысяч 200 гадзінаў. Тым ня менш, няма ў мяне спачування да «двудушнага Януса» Александровіча. У часе допытаў у яго зламалі два рабры, выслалі аж на Ігарку, а ён там (съедчы Тодар Лебядз) да нябёсаў усхваліў ВКП(б), апраўдаў НКВД і ўсім гэтым нажыў сабе ворагаў ня толькі паміж паліткатаражанаў, але нават «уркаў».

Разам з розным іншым у мяне перахаваўся фотаздымак з Дому Пісъменынка ў Мар’інай Горцы. Мне не давялося там жышць, але два леты пражыў паблізу, за Пухавічамі, у Падбярэзьі, на беразе вельмі прыгожае Сьвіслачы. Там-жа заўсёды летавалі Пятро Глебка і акторы -- Уладзімірскі, Ржэцкая, Ждановіч, Бялінская, Малчанаў, Пала і інш. Але-ж як яны ўсе па старэлі паводле іхніх фотаздымкаў у книзе «Мастацтва Савецкай Беларусі» (Мінск, 1955 г.), -- адзін толькі я намаладзеў. <...>

Дарэчы, у тым-же каталёгу зазначана, што Алеся Зарыцкі выдае сваю паэму «На дзвінскіх парогах» пра каҳаныне беларуса-плытагона і латышскае дзяўчыны. Калісьці мы разам жылі ў Маскве, у Цэнтральным Беларускім Клубе на Арбаце. Там я, між іншага, напісаў апаняданыне «Грыміць Перакагрыж» і аповесынь «Ціхая Руба» (ёю распачаўся № 1 часопісу «Полымя Рэвалюцыі»), прысывеченныя дзвінскім плытагонам і парогам. У гэтай аповесынцы ёсьць разьдзел пра каҳаныне беларуса-плытагона да дзяўчыны латышкі. Не хачу сказаць, што Зарыцкі стаўся шлагітарам, але мне здаецца, што ён, які тады захапляўся маймі творамі, трапіў у гэтым сэнсе пад мой уплыў.

Між іншым, акурат у сувязі з героям «Грыміць Перакагрыж» Вы калісьці і ў сваім рэфэрэнце, і ў артыкуле зусім слушна заўважылі, як дадатнае, тое, што, калі ў першым варыянце («Узвышша», № 3, 1930) гэты герой гіне, дык у другім варыянце (кніжка «Формула супраціўлення касцей») хвалі выкідваюць яго жывым на скалы. Нажаль, я ня ў стане тады быў Вам сказаць, што наўмысныя забіваў сваіх улюблёных герояў (Ірма Лаймінг -- «Сымерць Ірмы Лаймінг», съмерд -- «Арцыбіскуп і съмерд», Станіслаў Галькевіч -- «Ліона Габоа Бійруналайм», Ясь -- «Як загінуў Ясь», Самусь зь «Ціхай Рубы» і г.д.), абы толькі

ня бачыць іх на каленках ці за кратамі. Нават вецер паваліў у мяне і здрушныў апиянную мной статую Яна Непамуцэна (апавяданье «Ян Непамуцэн»), каб яна, прыдарожная съведка стагодзьдзяў нашае гісторый, ня сталася экспанатам антырэлігійнага музею. І каб падкрэсліць, што вінавайцам гэтага здарэння зьяўляецца вылучна вецер, я узяў ўсё-ж сымбалічнае ў дадзеным выпадку motto з Эміля Верхарна:

Не спаткалі часам ветру
На растанках ста шляхоў?

Тымчасам пішэце. З пашанай да Вас
Юрка Віцьбіч

*Юрка Віцьбіч -- Літегі Каханоўскаму
23 чэрвеня 1956 году*

Глыбокапаважаны Сладар Каханоўскі!

Бадай цалкам падзяляю Ваш погляд на альманах «Ля чужых берагоў». У ім гэтулькі хібаў, што цяжка ў лісьце на ўсіх нават коратка затрымацца, але ўсё-ж я пасправую.

Па-першае, чаму «Ля чужых берагоў»? Хіба чужыя для нас, беларускіх палітычных эмігрантаў, берагі ЗША, якія сымбалізуе сабой Статуя Волі -- падарунак Дзядзіку Сэмю ад Марыянны ў фрыгійскім калиаку? Няўжо чужыя для нас Нотр-Дам і Лувр? Хіба не расцуляць сапраўднага беларуса Вэстмінстэрскае Абацтва і Брытанскі Музэй, у якім ён убачыць Біблію Францішка Скарбыны? А можа чужыя для нас Адвечны горад з крушнямі Каліэзю? Мы арганічна ня можам ня любіць сваю родную Святыню Сафію, але, разам з тым, мы паважаем, любім і Айя-Сафію ў Стамбуле і сабор Святога Пётры ў Ватыкане. А хіба чужыя для нас Джордж Ноэл Гардон Байран і Ісаак Ньютон, Онорэ дэ Бальзак і Эжэн Дэлякруа, Іммануіл Кант і Людвіг ван Бэтховэн, Санты Рафаэль і Алігьеры Данте? Яны зьяўляюцца агульначалавецкім, а значыцца, і нашым беларускім здабыткам ды гонарам. Няма нічога больш шкоднага, як самаізаліваны ад чалавечства ўвогуле, а ў сувязі з гэтым абмежаваны, падсыленаваты патрыятызм. Напрыклад, вельмі прыгожая пашая нацыянальная вонратка, але мы ўсё-ж не дадаем да яе лашті ды ў дадатак ня прыносімось пры гэтым пад каўтун. Таму тыя

местачковыя мудрагелі, што вынайшлі гэты загаловак, нагадваюць мне толькі «володимерскага богомаза» з апавядання Івана Гарбунова, які заўважыў: «Конечно, Рим, чай, хороший город, но далеко ему до нашего Володимера». Дарэчы харктэрна, што вельмі бліжкі на глыбіні свае натуры да «володимерскага богомаза» спадар Асіпчык у дыскусіі з палякамі («Америка -- Эхо») «изрёк»: «А навоніта нам той Адам Міцкевіч, калі свайго Міцкевіча маем».

Адиак Бог зь ім, Асіпчыкам, з нашым эміграцыйным Мартынам Задэкам. Беларус па крыўі, Дастаёўскі із замілаванынем гаварыў пра «святыя камяні Эўропы».

Крыку асабістага. Калі мне давялося калісьці трапіць у найпрыгажэйшае месца прыгожага Рэйну з ахутанай паданьнямі і апетай паэтамі скалой Лёрэлей і крушнямі замку Фрыдрыха Барбаросы, дык у мене ад хвалявання моцна затыхкала сэрца. Яшчэ ў свае дзіцячыя гады сумаваў аб tym, што ня ўдзельнічаў у Крыжовых паходах разам з Рыгардам Львінае Сэрца. І ўсё гэтае ня толькі не затуляе ад мене Беларусь, але, наадварот, маё замілаваныне, мая любоў да Беларусі набывае яшчэ большую акрэсленасць на агульначалавецкім фоне.

Няўдалы загаловак падкрэслівае ня менш няўдалы малюнак Міхася Наўмовіча на агортцы, дзе хвалія (беларуская палітычная эміграцыя) б'еша грудзьмі аб чужы, каменны, жорсткі, няўтульны бераг. А зверху над хвалій горда лётаюць два птахі, якія чымсьці падобныя да альбатросаў, хоць, як вядома, яны найбольш пашыраныя ў паўднёвым паўкульлі. Прыпушчаю, што Вы згадваеце, якія літаратары маюцца тут на ўвазе, але, ва ўсякім разе ня Віцьбіч.

Пераходжу да ўступшае зацемкі -- «Ад Выдавецтва». Перадусім ужывашь у дадзеным выпадку вялікую літару ў слове *выдавецтва* съведчыць толькі аб нясьціпласці, але справа нарэшце ня ў гэтым. Ананімовы аўтар гэтае зацемкі даволі шыра зазначае, што «прыкладам, Наталиі Арсеньевай адведзена найбольшаяе месца» (бедная беларуская мова! -- Юр. В.), а іншыя аўтары ўсяго толькі фігуранты -- «выразілі жаданыне фігураваць і ў альманаху».

Між іншым, вельмі добра тлумачыць гэты тэрмін «фігурант» «Словарь иностранных слов» (Москва, 1949), у якім на б. 683 зазначана: «Фигурант <...> 2/ актёр без слов, статист;

З/ лицо, не имеюющее действительного значения и выдвигаемое вперёд лишь для видимости». Увогуле гэтая зацемка складаеца вылучна з узаемназабойчых супярэчнасцяў, якія зразумець цяжка ня толькі з дапамогай элемэнтарнае лёгкі, але, фігуральна кожучы, лёгарытмічная лінейка тут не дапаможа. Аднак нават эзонава мова не захоўвае белых ніткаў.

Далей ідзе артыкул, а можа, таксама зацемка, Сп. Др. Ст. Станкевіча «Аб беларускай літаратуры на эміграцыі», пра якую мне ўжо давялося прыгадваць у сваім нарысе «Урачыста панясём цымбалы мнагазвонныя». Пачынаенца гэтая зацемка страфой Наталыі Арсеньевае:

О Беларусь, хай так,

мы зь верай

Цябе і ўдалеч панясём...

Па-першае, складаеца такое ўражаныне, што хай ты й Беларусь (гэтая ды разгэткая), але, тым ня менш, мы, маўляў, ад цябе не адмаўляемся. Па-другое, выклічнік «О!», гэтак харектэрны для часоў напаніўства, сёньня съведчыць толькі аб кепскім мастацкім гусыце. Чамусыці мімаволі прыгадваенца:

Екатерина Великая! О!

Поехала в Царское Село...

І калі паважаны аўтар прадмовы лічыць, што гэтая страфа Наталыі Арсеньевае зьяўляенца motto ўсje нашае эміграцыянае літаратурнае творчасці», дык ён анікае рацыі ня мае. Ёсьць іншыя радкі іншых нашых эміграцыйных паэтаў, якія з адпаведнай праўдзе шчырасцю і з куды большай мастацкай сілай адбываюць у сабе існасць нашае эміграцыянае літаратуры. Урэшце-рэштаў у тae-ж Наталыі Арсеньевае ёсьць куды мацнейшыя патрыятычныя вершы.

Не хачу хлусіць, мне прыемна, што Сп. Др. Станіслаў Станкевіч у добраім пляніне прыгадвае і Юрку Віцьбіча і «Шышины», але разам з тым ня цешуся з гэтае прычыны. Па-першае, магчыма, нельга сёньня амінуць Віцьбіча й «Шышины», па-другое, прыпушчаю, што тут усё-ж ёсьць спроба залічыць іхнія высілкі да свайго партыйнага капіталу. <...> Між іншым, і далейшыя цытаты ў гэтай прадмове вельмі ўжо няўдалыя. Гэтак, напрыклад, з Наталыі Арсеньевае:

І сонца п'юць усе

-- недарэчнасьць пад перш-лештым кутом, гэта -- мастацкае саматужніцтва.

Таксама з Алеся Салаўя:

О Афрыка! Крывічныай была-б ты,
каб Нёманам стаўся твой паўнаводны Ніл

-- зьяўлецца вельмі павярхоўнай геаграфічнай філязофіяй. З адноўлкавым посыхам можна заўважыць:

О Парыж! Ты-б стаўся Менскам,
каб Сена сталася Нямігай
ды Камароўкай твой Вэрсаль.

Радок з Рыгора Крушыны:

Чужыя людзі ловяць песьню,
каб у вастрог яе загнаць,

-- нічога агульнага ня мае з паэзый, ні аднаго грану зь яе, гэта -- празаізмы.

І калі Сі. Др. Станкевіч канчae сваю прамову бадай сэнтэнцый: «Прыгожа выразіўся Сяргей Ясень, адзін з наймалодшых паэтаў:

Калі ночы ёсьць -- мусіць быць Раныне»,
-- дык з гэткай-жа мастацкай сілай і пераканаўлышчю гучыць:
калі сέньня панядзелак, дык заўтра будзе аўторак.

Маленкі дадатак да напярэдняга ў сувязі з Афрыкай і Крывічныай, Парыжам і Менскам. У аднаго з маіх колішніх найлепшых саброў, суздром паэтычнага і найталеніавітага Ўладзімера Хадыкі ёсьць усё-ж радкі:

І цяпер мне ня верыща ў моц гаманін,
што пякней Беларусі Швайцарыя.

Аднак гэта наўна, што адзначыў у свой час япчэ Максім Гарэцкі. Гістарычныя, географічныя ды іншыя паралелі («Уладзімер Клішэвіч -- беларускі Джакомо Леапардзі». Масей Сяднёў) надзвычай рывкоўныя. Крый Божа, ад гэтага, я паўтараюся, каб наш патрыятызм стаўся падсъленіаватым. Мімаволі мне прыгадваюча радкі з укрыжаванага за сваю любоў да Расеі Сяргея Ясеніна:

Нездоровое, хилое, низкое,
Водянистая серая гладь.
Это всё мне родное и близкое,
От чего так легко зарыдать.

У мяне дагэтуль грыміць у вушах парог Перакагрыж на Дзьвіне. Ён для мяне бясконца бліжкі і драгі, але, разам з тым,

я ня ў стане сыцвяджаць, што ён болыш велічны, чым Ніягара.
Можа я праста ў стане заплакаць, трапіўны на Лысую Гару, аб
якай гэтак прыгожа напісаў Уладзімер Дудзіцкі:

І стогне Лысая Гара:
Як тую кроў крывёю сыцері?
Галосіць нема родны Край
У танцы выскаленай съмерці,

-- але аднагалосна не хачу сыцвяджаць, што Лысая Гара
вышэйшая за Манбліян. Мы -- беларусы дарэнты, мы не зъмяняем
сваю Беларусь ні на алну краіну на съвоне, але ня трэба
злоўжываць гіербаламі, якія разбураюць мастацкі вобраз.

Цяпер аб супрацоўніках, фігурантах, як і аб тых, каго
альманах зыгнараваў. <...>

Дзе Сяргей Хмара? Можна ўсяляк ставіцца да яго як да
палітыка, але замоўчаныне яго як паэта зъяўляецца праста
дзіцячай недарэчнасцю. Надзвычай паказальна, што ўсялякі бяз
вылучэння, акупант Беларусі (паляк, расеец, немец) саджаў
Сяргея Хмару за краты, а таму ён болыш за іншых мае права
пісаць:

Усыцяж Беларусь!
Беларусь на губах,
У сэрцы-ж --
Чорная здрада!

і далей ў адрас тых-жэ рознакаляровых калябарантаў:

Бэрлін, Масква ці Варшава --
Хто даражэй дасыць --
напойць каня
ў Нёмане...

Кажнаму кръкніце: «Слава!»

Дарэчы, мне вельмі прыемна, што ў № 3 «Шыпшыны»
надрукаваны гэты верш Сяргея Хмары «Беларусь», які зъяўляецца
клясічным узорам палітычнай паэзіі, патрыятычнага мастацтва.
Урэшце-рэштаў ён успрымаецца, як паэтычны маніфэст «Баявое
Ўсколосі».

Чаму ў прадмове да альманаху не прыгадваецца «Баявая
Ўсколосі» (і сустань, і часапіс), якая, падабаецца гэта каму-
небудзь ці не, але не выпадковая -- жыццёвая, апрычуная?
Аніякае замоўчаныне для яе ня страшнае, але той, хто яе
спрабуе замоўчаваць, згубіў пачуцьё рэальнага, вызнае толькі
сваю парахвію і ейнага айца-настаяцеля. Зазначу, што «Баявая

Ўскалось» на сваіх старонках абражала «Шышину», але затое апошняя на сваіх старонках заўсёды са шчырай сымнатьяй ставілася да «Баявое Ўскалосі». Прыгадваенца і тое, што ўсе «крывічы», разам узятыя, гэтулькі ня кілі зь Юркі Віцбіча, колькі Сяргей Хмара ў розных сваіх гумарыстычных выдаńнях. <...> Але ўсё гэтае аніж не перашкаджае мне бачыць у асобе Сяргея Хмары і ў «Баявой Ускалосі» хаўрусыніка, сябра ў супольным змаганні за ажыццяўленыне Акту 25 Сакавіка.

Чаму адсутнічае таленавіты паэт Янка Юхнавец і ня менш таленавіты празаік Я. Юхневіч? Як літаратар парадайна малады, Янка Юхнавец стаіць непараўнаны вишэй за «престарелого» паэта Рыгора Крушыну. Калі чытаеш, напрыклад, «Калыханку» Крушыны (часапіс «Зыніч»), дык прыгадваенца нашая народная прыказка:

Раскалькаўся, як Брацкі звон...

Аднак і гэтае не адпавядае праўдзе. Брацкі звон, як вядома, мае непасрэднае дачыненне да Брацкага манастыра ў Магілёве, і гэта ён заклікаў да таго паўстання 1661 г., якім кіраваў Пара-Левановіч. Гэтая прыказка -- адна з нашых найпрыгажайшых паэтычных прыказак, да якое Крушыне вельмі далёка. Калісці «Шышина» адмовілася зымасыці на сваіх старонках «клясьцны» верш Рыгора Крушыны «Камары», які ўсё-ж пазней знайшоў прытулак у часапісе «Палесьсе». Калі помніце, дык у гэтым сваім «чатрыятычным» творы ён самаахвярна адфеңща на зъяданыне камарам, бо тыя нібы нагадваюць яму Беларусь ці то адмыслова прыляглі адтуль, каб пасмакаваць Рыгоравае крыві. Увогуле -- ежце мяне мухі з камарамі. Якая ўсё-ж «бяздюнная» камарыная насталыгія. Рыхцік той Муцый Сцэвала! Прывалок-бы яшчэ з сабой на эміграцыю і пару клапоў. Аднак гэтае адхіленыне ўбок.

На маё колішніе запытаныне: «Чаму ў альманаху адсутнічае Янка Юхнавец?» -- адзін Х мне адказаў: «Дзюркі ў небе з гэтае прычыны ня будзе». <...>

Дзе Мікола Вярба -- аўтар гэткіх узорных вершаў, як «Паміж паҳучых руж», «Святых -- Святым», «Дождж» і інш.? Прыгадваюцца апошнія радкі «Дажджу» Вярбы («Шышина», № 6). Мяне асабіста гэтыя глыбока паэтычныя радкі проста ўзрушылі:

Прагавіта вохкасьць пілю поле ў грудзі.

Ля аброзоў панталі нешта людзі...

А дождж ішоў і біў у стрэхі глуха.

Дзе добры празаік Уладзімер Сядура? Можа, хто скажа, што ягоныя «Вялікія дарогі» яшчэ ня скончаныя, а таму, паводле зацемкі ад выдавецтва, і нязменчаныя. Няпрауда, бо ў Натальлі Арсеньнаве зымешчана шмат урыўкаў, а паміж імі адзін пават мае характеристы назоў: «Прадмова да не напісане пазмы». Я ўжо не кажу пра тое, што гэты гістарычны твор прысывачаны слаўным націшмам, і ўрыйкі Уладзімера Сядуры больш цэльныя, чым нібы скончаныя творы некаторых іншых аўтараў, якія бездапаможна заблукаліся паміж сваімі героямі, абанкруціліся перад імі.

Дзе Янка Ліманоўскі -- на гэты раз як аўтар надзвычай цікавае працы пра Янку Купалу? Магчыма, Вам вядомая гісторыя гэтага твору, які аўтар меўся, паводле алымисловасці прособы аднаго з рэдактараў «Бацькаўшчыны», зымясціць у ёй. Аднак некаторыя літаратары і «па-за літаратары» зь Нью-Ёрку наклалі на гэты твор сваё вэта, і аўтар вымушаны быў эміграваць, зымясціўшы яго на ўкраінскай мове ў газ. «Укр. Вісті». Прычына гэтага вэта -- Ліманоўскі неаб'ектыўна падышоў да колішніх літаратурных журнаў на Бацькаўшчыне. Між тым, Сл. Ліманоўскі ў сваім лісце да мене згадзіўся перапрацаўваць адпаведнае месца. Значыцца, справа палягае зусім ня ў гэтым, а ў іншым, агульназнаным. Г хонць прадмова Сл. Др. Станкевіча і не пазбаўлена літаратурных вартасціяў, але, разам з тым, нічога новага, раней не знаёмага, не дае, а ў той-ж час багаты па сваім зымесціце артыкул Янкі Ліманоўскага зьяўляецца кантоўным укладам у нашую літаратуру на чужыні.

Не забаронена таксама нікому па-свойму заглядацца на творчасць Ю. Жывіцы і С. Жамойды, але адно не падлігае сумлеву, што іхня творы з мастацкага боку нічым ня ніжэйшыя за творы, напрыклад, Шынклера, Бужана, Абакшонка, Пасьлядовіча, якія на Бацькаўшчыне друкаваліся ў часапісах. Да таго-ж аповесць Ю. Жывіцы «Пушча шуміць...» па-мастацку асьвятляе змаганыя нашага народу з польскімі наезнікамі.

Дзе Янка Золак? Нягледзячы на ягоныя дагэтуль ня зжытыя «маладнякізмы», аб ім-же гэтак добра прыгадаў узвышэнец Г. Альгердзіч у сваім артыкуле «Нашчадкі і спадкаемцы» («Шыпшына», № 2).

Дзе Кавалеўскі, Волыны, Змагар, Саковіч, Шакун, Грэскі і г. д.? Пэўне-ж бракуе тактоўнасці падысыці да больш ці менш

маладога аўтара, як роўны да роўнага, не абражаюты пры гэтым ягонаага чалавецкага «я», дапамагаючы яму адначасна знайсыці сваё літаратарскае «я».

І гэтак далей, і гэтак далей.

Нарэшце, чаму ня трапілі ў альманах раней для яго прызначаныя «Бацькаўшчынай» творы Юркі Віцьбіча -- «Паданьне аб таямнічым съятле», «Аб чым крынілі мерыцьвякі», «Як сацьмела золата найлепшае», «У той самы Дзень», «Ходзіць па нашай краіне Рагнеда» і г. д.? Вось цяпер мне й хочаща адказаць на гэтае пытаныне «Чаму?». Чаму адсутнічаюць, а калі й прысутнічаюць, дык перакрученыя або абкарнаныя вышэйпрыгаданыя беларускія літаратары на чужынне, а ў іх ліку і Юрка Віцьбіча.

Я асабіста лічу, што нашая мастацкая літаратура на чужынне проста ня мае права на аналітычнасць, як літаратура палітычнае эміграцыі. Аднак пісьменык, змагаючыся мастацкім словам за зыдзяйсьненые Акту **25** Сакавіка, з'яўляючыся сымпатыкам або сябрам (гэта вужа асабістая справа) тае ці іншае наше палітычнае пльні на эміграцыі, разам з тым, мае съятое права на тое, каб наставіцца вышэй за эмаганыне гэтых пльняў паміж сабой. Усялякім, часам даволі неахайнym чышам, яго спрабуе прысабечыць, нератаварыць у сваіго «одоница» тая ці іншая пльні. Адным з доказаў апопнінга ёсьць альманах «Ля чужых берагоў», які, па сутнасці, рэдагаваўся ня ў Мюнхэне, а ў Нью-Ёрку. Трэба толькі да выразна партыйных мэтаў навуковага й літаратарскага недарэкі Сп. Др. Вітаўта Тумаша дадаць асабістую амбіцью Натальлі Арсеневу.

Вельмі зыдзівіў мяне ў альманаху архаічны надсанаўскі падзагаловак «Абарваныя струны», якія з'яўляюцца проста зыдзеклівымі ў даўнені да Ларысы Геніош, Хвейара Ільляшэвіча й Лявона Случчаніна, творы якіх пад ім зъмешчаныя. Якія гэта струны? З балалайкі зончанкаўскага «управдома»? Якія -- абарваныя? Ні ссылка, ні съмерць не перамаглі іхняе творчасці, яна гучыць з ранейшай мастацкай сілай, якое акурат бракуе тым жывым, што апнуліся ля ціхае брамы, як і тым, хто за гэтую ціхую браму ўзьнімае мешчанчукоўскі кішак. Калі мяне хто пасыля мае съмерці назаве абарванай струной, дык я касыцяком вылезу з труны ды прывалакуся да аўтара гэтае чаўші, каб зьвесці зь ім паразункі.

Між іншым, пад біяграфіямі Хв. Ільяшэвіча і Л. Случчаніна зъменічана прозвішча Юркі Віцбіча, хоць той сапраўды, на падставе шматлікіх крыніцаў напісаўшы іхнія біяграфіі, прасіў друкаваць іх безь ягонага подпісу, недарэчнага ўвогуле пад біяграфічнымі даведкамі. І пэўне-ж мяне не паслушалі вылучна таму, што трэба было зъмясціць пад біяграфіяй Ларысы Генюш подпіс Сымона Брагі (чаму не Сымон Самагон?). Мімаволі прыгадваеца, што, паводле словаў Раісы Евец, калісьці ў Вільні яшчэ студэнт Станіслаў Станкевіч упрошуваў таксама студэнта Вітаўта Тумаша: «Алкасъніся, дзеля Хрыста, ад навукі, літаратуры й мастацтва».

Чамусыці ў біяграфічных даведках супрацоўнікаў і фігурантаў альманаху адзначана, колкі і дзе той ці іншы літаратар адбываў балышавіцкую кару. Гонар і слава іхнім пакутам, але ўсё-ж гэта літаратуры альманах, а не часопіс былых савецкіх палітвізыняў. Таму, па-першае, мімаволі складваеца такое ўражаныне, што аўтары просяць гэлкім чынам у чытачоў нейкае скідкі да свае творчасыці, як калісьці ў біяграфіях ударнікаў, пакліканых у літаратуру, абавязкова адзначаўся іхні рабочы стаж. І найгaloўнае тут нават ня ў гэтым.

Толькі адзін узвышэнэц Васіль Бірый (Антон Адамовіч), рэпрэсаваны адзначана зь іншымі ўзвышэнцамі (Дубоўка, Жылка, Пушча, Бабарэка, Кунікевіч, Шапалевіч), пакутваў менавіта за тое, што зъяўляўся літаратаром. Калі, напрыклад, Юрка Віцьбіч у нарысе «Урачыста панясём цымбалы мнагазонныя» шчыра адзначыў, што трапіў у энкаўдэшную катаўальню не за свае творы, а за помнік, пастаўлены ім на могілках вяліжскіх паўстанцаў, дык чаму Наталья Арсеньевай бракуе мужнасці вызнаць, што ў ссылку яна трапіла як жонка афіцэра польскае службы, а праз кароткі час яе менавіта за тое, што яна -- паэтка, вызваліў адтуль сам Панамарэнка. Далей. Калі Юрку Віцьбічу панясцівалася раней ня трапіць на Кальму (даречы, найлепшым майм адвакатам быў Кузьма Чорны), дык ён больш за іншых пераследваўся менавіта за літаратуру.

І ўрэшце-рэштаў, я з глыбокай пашанай стаўлюся да паліткатаржанаўскіх пакутаў Сяднёва, Кавыля, Клішэвіча, але-ж пакутвалі яны не за тое, што зъяўляюцца літаратарамі, а ГПУ закідала ім прыналежнасць да студэнцкіх нацдэмакійскіх гурткоў. Між іншым, Кавыль прыгадвае сваю лучнасць з Сяргеем Астрэйкам, але той -- аўтар «Бэнгалій» -- ня толькі студэнт, але

на карні зынішчаны бальшавікамі за свае нацдэмаўскія літаратурныя творы найвыдатны беларускі паэт.

Сумна, але альманах «Ля чужых берагоў» стаўся крытым лістрам нашай літаратуры на чужыне. У незнаёмага ён пакідае даволі благое ўражанье аб ёй. Таму мяне асабіста зусім ня дзівіць, чаму нашыя літаратары пакідаюць бяз водгуку сталыя заклікі «Бацькаўчыны» дасыщаць свае творы да новага альманаху. А ўвогуле сучаснае становішча нашае эміграцыінае літаратуры бадай што ўбогае. З аднаго боку -- «У бубны і літаўры», а з другога -- «Са святымі ўпакой».

Аднак ніколі яшчэ я Вам гэткага вялікага ліста не дасылаў. Спадзяюся, што ў Вас не забракне часу ды хопінь цярпення, каб зь ім пазнаёміцца.

Найлепшае прывітаныне Вам і Вашым ад мяне і маіх.

Чакаю Ваш ліст. З узвышэнскім і шышишынаўскім прывітанынем (фігурант?) Юрка Віцьбіч

*Юрка Віцьбіч -- Лазарэвічу
10 чэрвеня 1973 году*

Глыбоканаражаны Сіадар Лазарэвіч!

Удзячны за Ваш ветлівы ліст. Паколькі Вы ў ім парушылі шэраг даволі спрэчных пытанняў, дык дазвольце і адказаць на іх. Прыймі загадзі працу прарабачэння, калі сёе-тое ў маіх шчырых адказах здастца Вам крываўдным.

Гэтак Вы пішаце: «На маю думку, створаная эмігранцкая літаратурная мова нязграбная і цяжкая, каб тварыць на гэтай мове якую-небудзь вартасную літаратуру, магчыма, таму яе й няма». А далей дадаце: «На эмігранцкай літаратурнай мове немагчыма ня толькі пісаць творы, але й гаварыць. Помню, як Антон Адамовіч у Менску сказаў, што створым такую мову, каб расейшам была незразумелая. Вось і стварылі, што й беларусам цяжка зразумець яе».

Няўжо? А як на мой пагляд, дык беларуская літаратурная мова на чужыне заслугоўвае толькі падзякі за тое, што яна, па-першае, свята захоўвае ўсе апрычонасці нашае літаратурнае мовы, зынішчаныя там у выніку прымусовых рэформаў правапісу, а па-другое, дбае таксама пра чысыціню ейнае лексікі, якая там усё больш і больш абмаскальваецца.

Варта таксама ўзяць пад увагу, што літаратурная мова, як там -- раней, гэтак і тут -- ціпнер, ніколі ня будзе цалкам супадаць з народнай, а гэта ўласціва літаратурным мовам усяе зямлі. Характэрна, напрыклад, што калі ў 20-х гадох мне давялося прачыгтаць аднаму падмаскоўнаму селяніну ўрывак з «Войны и мира» Льва Талстога, дык ён зразумеў яго на які-небудзь 75%, бо ягоны асабісты слоўнік значна меншы, чым слоўнік пісьменыніка. І сапраўды, скуль гэты селянін можа ведаць словаў накшталт «носовой платок» або «уборная», калі ў жыцыці зь ім ня сутыкаўся.

Вы далей выказваеце свой жаль, што аўтар аповесыцы «Драбы» не раслумачыў чытачам паходжання тэрміну «драбы» (ад «драбанты» -- пазынейшыя «драгуны»), у старыну -- «асобая конная ахова, прывучаная біца ў конным і пешым строем». Між тым, паводле гістарычных дакументаў, яшчэ за часы Вітаўта Вялікага драбамі называліся пяхотнікі, ды ніхто на тыя акурат часы ня ведаў пра драгуноў, назоў якіх бяз усяке зъмены ўзяты з французскай мовы. Іншая спрэва, што нядобра ўжываць гэты тэрмін у загалоўку, бо пад драбамі ў нашай мове разумеюцца ня толькі «пяхотнікі», але і «дрогі» і «фэбры».

Вам не спадабалася ўжышыцё мною агульнаразумелага для ўсіх беларусаў тэрміну «адраджэнне» ў ягоным адзінм сэнсе -- «рэнэанс», бо, паводле Вашага тлумачэння, ягоным коранем нібы зъяўляюцца... «отразить, отражать». Між тым, апошнія расейскія тэрміны нічога агульнага зь беларускаю мовай ня маюць, дзе ў такім выпадку беларусамі ўжываюцца -- «адбіаць», «адкідаць», «адперці». Гэтак цудоўны «Баркула баўскі летапіс» прыгадвае: «Маскву ад Магілева адперлі». Што да «Адраджэння», дык найбольшым прастаўніком яго на Беларусі быў Францішак Скарнына. Мімаволі згадваенца, што і добры часапіс Інбелкульту меў назуву «Адраджэнне».

І нарэшце ў першым абзахы свайго ліста да мяне Вы, маочы на ўзве прычыну зъяўлення свайго адкрытага ліста ў газэце «Новое Русское Слово», адзначаеце: «Прынудзіў мяне напісаць яго самаўвераны ліст». А ці ня лепш было сказаць: «Прымусіў мяне напісаць ягоны самаўпэўнены ліст»? Справа ў тым, што на беларускай мове «нудзіць» -- гэта тое-ж самае, што на расейскай «тошнит».

Дарагі Снадар Лазарэвіч, Вы добра зрабілі, што зъмясцілі ў «НРС» свой ліст у абарону беларускай мовы, але ўсё-ж ведаенце

Вы яе, прабачце, не нагэтулькі добра, каб рантам вычуць сябе ў
дачыненныі да сваіх суродзічаў на чужыне пракурорам, судзьдзёю й
настаянікам у галіне іхняе цудоўнае мовы.

Шчыра зычу Вам усяго найлепшага.
З пашанай да Вас Юрка Віцьбіч

БІБЛІЯГРАФІЯ ТВОРАЎ ЮРКІ ВІЦЬБІЧА

СКАРАЧЭНЫІ

Архіў Беларускага Інстытуту Навукі й
Мастацтва. Нью-Ёрк

(Архіў БІНіМа)

Архіў Фундацыі імя Пётры Крэчэўскага.
Нью-Ёрк

(Архіў Фундацыі)

Архіў Юркі Віцьбіча (Фундацыя імя
Пётры Крэчэўскага. Нью-Ёрк)

(Архіў Юркі Віцьбіча)

Бюлетэнь Інфармацыйнай Службы.
Беларускі дэмакратычны незалежніцкі
двуҳтыднёвік. На правох рукапісу.

«БІС»

Зывіняць званы Святой Сафії.
Часапіс праваслаўных беларусаў.
Рэгенсбург.

«Зывіняць званы»

Летапіс беларускай эміграцыі.
Грамадска-палітычны незалежніцкі
часапіс.

«Летапіс»

Ля чужых берагоў. Альманах твораў
беларускіх эміграцыйных паэтав і
пісьменнікаў. Мюнхэн, 1955, 230 б.

Ля чужых берагоў

«Новое Русское Слово». Ежедневная
газета на русском языке. Нью-Йорк.

«НРС»

Юрий Стукалич. Мы дойдём! Очерки,
статьи, фельетоны. Фонд имени
П. Кречевского. Нью-Йорк, 1975, 156 с.

«Мы дойдём!»

ПОДПСЫ. ПСЭЎДАННЫ. КРЫПТАННЫ

Зьмітро Ажгірэй
Юрка Віцьбіч
Міхась Жыгалевіч
Алесь Крыжаніч
Міхась Крыніцкі
Васіль Савіцкі

Янка Салагуб
Селянін (?)
Стары Жаўнер
Юрий Стукалич
Ігнат Тур
Ювенал

Ю. В.

Уключаныя ў бібліографію творы і выданыі, за выключэннем пазначаных зорачкай, апісаныя *de visu*.

Абарані нашую радзіму-Беларусь (Абрэз Менскае Божае Маші). Надрукавана: «Беларуская газэта», № 43 (261), 31 травеня 1944.

Аб беларускай картаграфіі і геаграфічнай наменклатуры. Рукапіс (Архіў Юркі Віцьбіча).

***Аб ім расказала песня.** Апавяданыне. Надрукавана: «Чырвоная зьмена», 28 жніўеня 1940.

Абое вартыя. Фэльетон. Надрукавана: «Беларускае Слова», № 6 (~7), 3 травеня 1949, подпіс Ігнат Тур.

Абрасимов посетит Тараксон. Надрукавана: «НРС»⁹⁴, II октября 1971.

Аб чым змаўчаў пратаярэй Вайтовіч (Вачыма жывога съведкі). Надрукавана: *«Царкоўны Съветач», № 22; тое-ж: «НРС», 6 марта 1974; 7 марта 1974; «Мы дойдём!», с. 73-78.

Аб чым крычалі мерцвякі. Урывак з аповесыці «Ціхая Руба». Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 1-2 (183-184), 7 студзеня 1954.

Аб чым крычылі каменіе (Барысаў камень «Сыцяпан»). Надрукавана: «Звязняць званы», № 3, красавік 1946, б. 17-18; тое-ж: «НРС», II августа 1963; «Мы дойдём!», с. 13-14.

Аб чым плюць куранты. Надрукавана: «Беларус», № 203, сакавік 1974.

⁹⁴ Усе публікацыі Юркі Віцьбіча ў газэце «Новое Русское Слово» маюць подпіс Юрий Стукалич.

*«А виноват в этом Жан-Жак Русо». Надрукавана: «НРС», 6 сентября 1968.

«А гвалту мы дамо адпор». Надрукавана: «Беларуская газэта», № 1 (219), 5 студзеня 1944; «Беларускі работнік», № 15-16, 16 красавіка 1944.

Агент Абрамчык падарожнічае. Надрукавана: «БІС», № 18, 10 ліпеня 1948; «Летапіс», № 63, студзень 1989, б. 14-16, подпіс Ігнат Тур.

Ад «Ваські» да «Сафійкі» (Ліст у рэдакцыю) Машынапіс, 13 лістапада 1965 (Архіў Юркі Вішбіча).

Адтрымлі гарматы Быхава. Надрукавана: «Беларус», № 175, лістапад 1971.

Ад дойліда Івана да Броніка Макаеда. Надрукавана: «Беларус», № 210, кастрычнік 1974.

Адкрыты ліст да беларускае грамадскасці (Міхельсдорф, 14 лістапада 1947). Надрукавана: «Летапіс», № 62, сінэжань 1988, б. 128-130.

Адкрыты ліст да Спадара Часлава Будзькі. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 13 (597), 22 верасня 1962.

Ад Лукаша Жыздзяты да Янкі Купалы. Надрукавана: «Беларус», № 189, студзень 1973: «Жыве Беларусь!». Бюлетэнь Беларускай Цэнтральнай Рады, № 6, кастрычнік 1981, б. 27-28.

Адоніс. Апавяданье. Надрукавана: «Польмія рэвалюцыі», № 9, 1935, б. 43-48.

Ад палянэза да пічабёнкі. Надрукавана: «Беларус», № 169, травень 1971; тое-ж: «НРС», 4 августа 1971.

Ад рэдакцыі. Надрукавана: «Звініць званы», № 1, 1946, б. 1-2, бяз подпісу.

«Ад Сыцяпана да Ніжылы». Надрукавана: «Беларус», № 184, жнівень 1972.

«Адтуль маскалі, а стуль швяды...». Надрукавана: «Беларус», № 167, сакавік 1971; тое-ж: «НРС», 10 мая 1967; «Мы дойдём!», с. 20-21.

Лист с подбитым крылом. Надрукавана: «НРС», 20 марта 1969.

А каков он в действительности. Гл. А які ён у сапраўднасці.

Альдэбаран. Апавяданье. Надрукавана: «Польмія рэвалюцыі», № 9, 1936, б. 20-23.

Аматарам «найпрыгажэйшых паданінняў» (Аб салідарыстых на Беларусі). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 36 (422), 21 верасня 1958.

А может быть, Мао Цзе-дун тоже белорус? Надрукавана: «НРС», 9 февраля 1963.

Анафема запятым. Надрукавана: «НРС», 25 июля 1968.

Антон Радзівілоўскі. Надрукавана: «Зывінць званы», № 3, красавік 1946, б. 10, бяз подпісу.

Антыбальшавіцкая паўстанні і партызанская барацьба на Беларусі. Нью-Ёрк, 1996. 397 + XV б.

***Апавяданне каваля Раіка.** Надрукавана: «Польмя рэвалюцыі», № 2, 1938.

***Апавяданне шаўца Суразіна.** Надрукавана: «Літаратура і Мастацтва», 23 ліпеня 1939.

Апалёгія Варнянскай вежы. Надрукавана: «Беларус», № 192, красавік 1973.

***Апошні сантым** (Урывак з аповесы). Надрукавана: «Літаратура і Мастацтва», 1 мая 1940.

Апошні сълед дуле баў. Надрукавана: «Беларуская моладзь», № 23, восень 1965, б. 6-8; тое-ж: «НРС», 4 декабря 1966.

***Аргон (O₂-0,1%).** Апавяданне. Надрукавана: «Узвышша», № 6-7, 1931.

Аргентына. Надрукавана: «Зывінць званы», № 6, 1946, б. 34-35, подпіс Зымітра Ажгірэй.

Архиепископ Антоній «паломничает». Надрукавана: «НРС», 19 декабря 1971; «Мы дойдём!», с. 78-82.

Арцыбіскуп I съмерд. Аповесьнь. Надрукавана: «Узвышша», № 5, 1931, б. 64-91.

***Аршанская пячоры.** Нарыс. Надрукавана: «Віцебскі рабочы», 6 кастрычніка 1940.

Ахутаная гулам гарматным Літва. Надрукавана: «Беларус», № 188, сінэжань 1972.

А які ён у сапраўднасці (Пятрушу Броўку з прычыны ўзнагароды яго мянушкай «Героя сацыялістычнай працы»). Надрукавана: «Беларус», № 192, красавік 1972; тое-ж: «Мы дойдём!», с. 90-94.

***Багаславенне Тароны.** Надрукавана: «Царкоўны Съветач», № 7, 1956.

Бальшавізм лютуе ў Зарэччы. Надрукавана: «Башкаўшчына», № 35 (519), II верасня 1960.

***Барклай де Толли и Маркс.** Надрукавана: «НРС», 28 августа 1958.

***Барысаў камень.** Надрукавана: «Віцебскі рабочы», 29 сакавіка 1941.

Бахрым ці «Багрым»? Надрукавана: «Башкаўшчына», № 35 (265), 28 жніўня 1955.

Б’е з-пад муру съятая крыніца. Надрукавана: «Раніца», № 5 (225), 17 студзеня 1945; «Пагоня», № 4, лістапад 1946, б. 44-45; «Зывініць званы», № 2, сакавік 1946, б. 16.

Беларусы ведалі яго напамяць. (Уступнае слова да публікацыі «Плачу» архіепіскапа Мялеція Сматрыцкага). Надрукавана: «Зывініць званы», № 4, травень 1946, б. 9, бяз подпісу.

Беларусь заўсёды з намі. Нарыс. Надрукавана: «Зывініць званы», № 6, 1946, б. 21-23.

Белоруссия и Гарун Аль Рашид. Надрукавана: «НРС», 17 августа 1958.

Белоруссия и Терпсихора. Надрукавана: «НРС», 25 мая 1958.

***Беларусы ў ліатувісі.** Надрукавана: «Беларускае Слова», № 1.

Белорусские партизаны (Ответ Б. Двінову). Надрукавана: «НРС», 22 июня 1952.

Белорусский язык. Надрукавана: «НРС», 1 августа 1954.

Белорусы и Александр Второй. Машынапіс, 10 лютага 1955 (Архіў Юркі Вішбіча).

Белорусы и вельможи УНРРА. Надрукавана: «НРС», 22 мая 1968.

Бібліяграфія. Пракоп Каваль. Беларусь у датах, ліках і фактах. Выдавецтва «Моладзь». Парыж, 1950, 68 б. Надрукавана: «Шыпшына», № 9, 1950, б. 51-54, подпіс Ю. В.

Бібліяграфія. Johnstons. Premier Atlas of the World. London, 1949. Надрукавана: «Шыпшына», № 9, 1950, б. 54, подпіс Ю. В.

«Блажен муж иже и скоты милует...». Надрукавана: «НРС», 31 декабря 1958.

***«Богатыри -- не вы!».** Надрукавана: «НРС», 3 мая 1966.

Бог і Бацькаўшчына (Да 90-х угодкаў нараджэння Андрэя Зязюлі). Надрукавана: «Божым Шляхам», № 6 (III), лістапад-снежань 1968, б. 12-15.

«Божа, міласціў будзь мне, грэшнаму» («Каменная Тройка» ў Віцебску). Надрукавана: «Зывініць званы», № 5, чэрвень 1946, б. II-12.

«Божа, што калісь народы...» (Да 25-годзінзя ад дня съмерці Андрэя Зязюлі). Надрукавана: «Зывініць званы», № 6, 1946, б. 6-7, подпіс Алеся Крыніцкі.

«Боже, благослави Латвию». Надрукавана: «НРС», 24 марта 1972.

Боль муроў Дукоры. Надрукавана: «Беларус», № 172, жнівень 1971; тое-ж «НРС», 15 октября 1971.

Борисовский голодный бунт. Гл. Яны прасілі лусту хлеба.

«Браслав наш при озёрах» (Из цикла «По городам и сёлам Белоруссии»). Гл. «Браслаў наш пры вазёрах». Надрукавана: «Беларус», № 163, лістапад 1970; тое-ж: «НРС», 24августа 1971.

Было и былоём поросло. Надрукавана: «НРС», 2 декабря 1956.

Быль Дукорской башни (Из цикла «По городам и сёлам Белоруссии»). Гл. Боль муроў Дукоры.

***Валасны камісар Насьледнікаў.** Надрукавана: «Чырвоная зьмена», II ліпеня 1940.

Васілю Рагулю 70 год. Надрукавана: «Беларускае Слова», № 8 (9), 30 ліпеня 1949, подпіс Ю. В.

Ватэнштэт. Надрукавана: «Беларускае Слова», № 8 (9), 30 ліпеня 1949.

Вачыма жывога съведкі. Надрукавана: «Царкоўны Съветач», № 1 (22), 1973, б. 6-II.

В будзеум году в Минске. Надрукавана: «НРС», 21 мая 1973; «Мы дойдём!», с. 70-72.

Верхом на тигре. Надрукавана: «НРС», 18 июня 1967.

Вечная память (Сям'я Трыссыяцкіх, Інна Сеўрук). Нэкралёт. Надрукавана: «Зывініца званы», № 1, 1946, б. 2I, бяз подпісу.

Вечная ім память і слава! (Да 42-х уголкаў Вяліжскага паўстання). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 1-2 (536-537), 7 студзеня 1961; тое-ж: «Мы дойдём!», с. 34-38.

Вечной памяти всегда живых. Надрукавана: «НРС», 21 июля 1952.

***В залиту земляка.** Надрукавана: «НРС», 9 января 1960.

Витебская берестяная грамота. Машынапіс, 5 сакавіка 1965 (Архіў Юркі Віцьбіча).

***Віцебск.** Нарыс. Надрукавана: «Літаратура і Мастацтва», 6 чэрвеня 1938.

Власт -- Вацлаў Ластоўскі. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 43 (174), 1 лістапада 1953.

Вместо «а» следует читать -- «и». Письмо в редакцию. Машынапіс, 10 лютага 1966 (Архіў Юркі Віцьбіча).

В награду за первую книгу. Надрукавана: «НРС», 2 июля 1974; «Мы дойдём!», с. 125-128.

«Во блаженном успении вечный покой...». (З кнігі «Не чарнілам, а крыўёю»). Надрукавана: «Зывініца званы», № 6, 1946, б. 7-8.

Волга впадает в Каспийское море. Надрукавана: «НРС», II сентября 1958.

В плане большой искренности. Надрукавана: «НРС», 7 апреля 1955.

Всех нас не расстреляете. Гл. Усіх не расстряляеце.

Вслед заunter-офицерской вдовой. Гл. Прысабечваюць славу унтар-афіцэрскае ўдавы.

Вспомним про Евпатия Коловрата. Надрукавана: «НРС», 27 апреля 1963.

Вуліца Маскоўская й завулак Янкі Купалы. Надрукавана: «Беларус», № 194, чэрвень 1973.

Выкрунтасы фэльчара Абэвэгэдарава (Заміж рэцэнзіі). Надрукавана: «Беларус», № 147-148, ліпень-жнівень 1969.

Вынейте стакан холодной воды. Надрукавана: «НРС», 22 февраля 1963; «Мы дойдём!», с. 121-123.

Выше голову, Дубовец! Гл. Вышэй галаву, Дубавец!

Вышэй галаву, Дубавец! Надрукавана: «Шышына», № 8, 1950, б. 12-13; «Бацькаўшчына», № 46-47 (177-178), 20 лістапада 1953; Ля чужых берагоў, б. 193-194; «Беларус», № 100, ліпень 1965; тое-ж: «НРС», 25 июля 1974; «Мы дойдём!», с. 46-47.

Вялікі сын вялікага народу (Францішак Скарны). Надрукавана: *«Літаратура і Мастацтва», 17 траўня 1941; «Беларуская газэта», № 40 (238), 20 траўня 1944; № 41 (239), 24 траўня 1944; «Раніца», № 30-31 (192-193), 30 ліпеня 1944; № 32 (194), 6 жнівеня 1944; № 34 (196), 20 жнівеня 1944; «Шышына», № 4, 1947, б. 31-35; *«Аб'яднаныне», 1949.

Вяліжскія паўстанцы. Гэндзікаўскія змагары. Народная бібліятэка № 4. Бэрлін, 1944, 31 б.

Вяліжскія паўстанцы. Надрукавана: «Беларускі работнік», № 29, 16 ліпеня 1944; № 30, 23 ліпеня 1944; № 31, 30 ліпеня 1944.

Вярнедца Лань на сваё рэчышча. Надрукавана: «Беларус», № 200, сінегань 1973.

Вятры заходнія. Апавяданыне. Надрукавана: «Узвышша», № 6, 1930, б. 42-52.

Га? Фэльетон. Надрукавана: «Вехі», № 13, чэрвень 1965, 6. 4-5.

Гад. Апавяданыне. Надрукавана: «Маладняк», № 10, кастрычнік 1930, б. 32-42.

Ганаар дзядзькі Галубка (Уладыслаў Галубок. З кнігі «Не чарнілам, а крывёю»). Надрукавана: «Шышина», № 5, 1947, б. 54.

***Ганнібалова клятва.** Надрукавана: «НРС», 19 августа 1965.

Гарадок сярэбраных прыстаняў і блакітных гладыёлусаў. Надрукавана: «Беларус», № 159, ліпень 1970.

Гара нарадзіла мыш. Фэльетон. Надрукавана: «Зывіняць званы», № 4, травені 1946, б. 30-32, подпіс Алеся Крыжаніч.

Гарыць і ня гасыне над попелам прысак (Панькоўска-Будаўскае паўстаньне). Надрукавана: «Башкайшчына», № 21 (100), 25 травеня 1952; тое-ж: «НРС», 23 апреля 1967.

Гарыць лямпада Данілы Паломніка. Надрукавана: «Зывіняць званы», № 7, 1947, б. 6-7, подпіс Міхась Крыніцкі.

Где Крым, а где Нарым. Надрукавана: «НРС», 1августа 1964.

Где находится Усьвятская «Венеция». Надрукавана: «НРС», 25 декабря 1965.

Гибелль Ольгердовай горы. Гл. Пагібелль Альгердавае гары.

Гибнет в грязи белорусский Китеж. Нарыс. Надрукавана: «НРС», 30 июля 1972.

***Гістарычна тэматыка і пісьменнікі.** Надрукавана: «Літаратура і мастацтва», 29 красавіка 1941.

***Гістарычны помнік** (Салданскі могілкі 1812 г. калі вёскі Сылітун Чашніцкага раёну). Надрукавана: «Звязда», 19 ліпеня 1940.

***Гомель.** Нарыс. Надрукавана: «Полымя рэвалюцыі», № 11, 1940.

***Гомельскія камунары (1919-1939)** (Стракапытаяўскі мяцеж). Надрукавана: «Звязда», 24 сакавіка 1939.

Гомер и... Тухачевский. Надрукавана: «НРС», 24 марта 1963.

Горад Ірвідуб. (На старонках іншанашыянальнае прэсы -- «Літературная газета»). Надрукавана: «Шышина», № 9, 1950, б. 44-45.

Горад Льва, а не князёўны Ліды. Надрукавана: «Беларус», № 160, жнівень 1970.

***Горад Сёмухі.** Надрукавана: «Царкоўны Съветаў», № 7, 1956.

Горбатюки в поход собрались. Надрукавана: «НРС», 8 сентября 1968.

Горит и не гаснет под пеплом жар. Гл. Гарыць і ня гасыне над попелам прысак.

Горсть солнечных лучей. Надрукавана: «НРС», 23 апреля 1974; «Мы дойдём!», с. 84-85.

Грамніца. Нарыс. Надрукавана: «Зывіняць званы», № 1, люты 1946, б. 18-19, подпіс Алеся Крыжаніч.

Грыміць Перакагрыж. Надрукавана: «Узвышша», № 3, 1930, б. 66-74.

*Губэрнскі пагранічны слуп. Нарыс. Надрукавана: «Віцебскі рабочы», 13 кастрычніка 1940.

Гульня з падробленымі картамі. Фэльетон. Надрукавана: «Беларус», № 142, люты 1969.

***Гутарка зь беларусам адтуль.** Надрукавана: «Беларускае Слова», № 3, № 4.

«Да будет воля Твоя!» (Памяты протоіерэя Васілія Пестуна). Надрукавана: «НРС», 24 марта 1971.

«Дабы та ересь и смута в мире не была». Надрукавана: «НРС», 23 ноября 1971.

Да Глыбоканаважаных Чытачоў. Надрукавана: «Башкайшчына», № 19 (249), 8 травеня 1955.

Далеко от Оршицы до Брахманутры. Надрукавана: «НРС», 16 октября 1960.

«Да рэнты бой!» (Да 15-х угодкаў ад дня съмерці Уладзімера Жылкі). Надрукавана: «Шышина», № 7, 1948, б. 48-49.

Дзе мой Паўлюк? (З кнігі «Не чарнілам, а кровёю»). Надрукавана: «Шышина», № 4, 1947, б. 15-17; «Беларус», № 16 (22), 27 лістапада 1952.

Дёмкин звон. Надрукавана: «НРС», 28 фэ враля 1964.

Дзе пяноць салаўі і дзяўчаты. Надрукавана: «Беларус», № 212, сінегань 1974.

Дзевіна. Надрукавана ў кн.: Родны край (Зборнік артыкулаў). Кніга першая. Выданыне Беларускага Дапамаговага Камітэту. Ватэнштэт, 1946, подпіс Алеся Крыжаніч.

Дзякую, Лукаш Семянюк! Надрукавана: «Башкайшчына», № 11-12 (90-91), 25 сакавіка 1952.

Дзякую тым завяртанцам. Машынапіс, 24 верасня 1974, подпіс Ювенал (Архіў Юркі Віцьбіча).

Диакон Тихон Обрядин (Из книги «Не чернилами, а кровью»). Надрукавана: «НРС», 10 мая 1950.

Добрынин клевеJet на Советский Союз. Надрукавана: «НРС», 26 фэ враля 1972.

Доктар Францішак -- Юры Скарына. Надрукавана: «Зывінінь званы», № 6, 1946, б. 3-5, подпіс Міхась Крыніцкі.

Дружба, асьвятоная кровёю. Надрукавана: «Беларускае Слова», № 6-7, 3 травеня 1949, подпіс Стары Жаўнер.

Дуб Пяруна й таполя Янкі Купалы. Надрукавана: «Беларус», № 178, люты 1972.

Дуб Ягайлы. Надрукавана: «НРС», 23 сентября 1957.

«Дык бывай-жа, горка Ўсьненская» (Наша спадчына прамаўляе). Машынапіс, 17 травеня 1971 (Архіў Віцьбіча).

Дэкларацыя беларускага літаратурнага згуртаванія «Шыпшына». Надрукавана: «Шыпшына», № 2, 1946, б. 45, подпісы: Наталья Арсеньева, Мікола Вярба, Юрка Віцьбіч, Янка Золак, Хведар Ільляшэвіч, Аўген Кавалеўскі, Уладзімер Клішэвіч, Алесь Салавей, Масей Саднёў, Уладзімер Сядура, Анатоль Чэслаўскі.

Дэмансстрацыя адбылася «на яць». Фэльетон. Надрукавана: «Беларус», № 144, красавік 1969.

Евангелию и церкви вопреки. Надрукавана: «НРС», 29 апреля 1968.

Есть в Белоруссии село Достоево. Гл. Ёсьць на Беларусі сяло Даствоева.

Е ё о белорусских партизанах. Надрукавана: «НРС», 6 июля 1952.

Е ё о кровавом карлике. Надрукавана: «НРС», 2 марта 1952.

Е ё о «Долине Смерти» и «Гордо». Надрукавана: «НРС», 16 февраля 1959.

Ён загінуў апошнім (Партызан Нічышар Сапляк). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 36-37 (II5-II6), 14 верасня 1952.

Ёсьць на Беларусі сяло Даствоева. Надрукавана: «Беларус», № 191, сакавік 1973; тое-ж: «Мы дойдём!», с. 133-137.

«Ёсьць у горада душа». Надрукавана: «Беларус», № 168, красавік 1971.

***Жандарская вудачка** (З гісторыі фабрыкі імя Кагановіча). Надрукавана: «Віцебскі пралетарый», 19 лістапада 1936.

***Жаўнер Юрка Загар.** Апавяданыне. Надрукавана: «На Беларусі», 23 мая 1929.

***Жыве пагарджаны Тэрсіт.** Надрукавана: «Беларус», № 125.

Забойцы Насты Бульбянік (Камэнтар да радыёпрапановы «таварыша» Панамарэнкі). Надрукавана: «Беларуская газэта», № 26 (244), 1 красавіка 1944.

Забыли только о Христе. Надрукавана: «НРС», 20 февраля 1961.

Завулак імя Янкі Купалы (Па старонках іншанацыйянальнае прэсы -- «Новое Русское Слово»). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 25-26 (104-105), 22 чэрвень 1952; «Шышина», № 9, 1950, б. 40-43.

Завяртанскі бумэранг (Акадэмічны трактат са спасылкамі ѹ выгрымкамі). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 18 (553), 20 красавіка 1961.

Завяртанскія малы з племя Бондар-Логаў. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 1-2 (585-586), Праваслаўныя Каляды, студзень 1962.

Завяртанскія підокі. Фэльетон. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 6 (633), каstryчнік-сінэжань 1965.

Завяртанцы атрымалі падарунак. Надрукавана: «Беларус», № 100, ліпень 1965.

Залш «Аўоры», або завяртанскі «памфлет». Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 3 (636), каstryчнік 1966.

Занядбаны замак з абкарнаным назовам. Надрукавана: «Божым Шляхам», № 2 (119), сакавік-красавік 1970, б. 7.

«Запаліі стары Крычаў». Надрукавана: «Беларус», № 204, красавік 1974; тое-ж: «НРС», 7 апраля 1963; «Мы дойдём!», с. 14.

Запрятала Вітъба Йосафатов камень. Гл. Пахавала Віцьба Езафатаў камень.

Зарніца ў беспатольнай цемры (Ворша. 1067-1967). Нарыс. Надрукавана: «Божым Шляхам», № 5 (104), верасень-каstryчнік 1967, б. 10-12.

Захоўваючы належны тант і г. д. (На тэму дня). Надрукавана: «Зывініць званы», № 6, 1946, б. 27-30, подпіс Алеся Крыжаніч.

Зачем путать Полоцк с Плюцком? Надрукавана: «НРС», 28 чэрвня 1963.

За что благодарить? Надрукавана: «НРС», 16 ноября 1971.

Заява ў Беларускі Інстытут імя Кастуся Каліноўскага ад 28 студзеня 1955 г. Надрукавана: «Летапіс», № 51-52, жнівень-верасень 1987, б. 150.

Звонят колокола у Святой Софии (К 1100-летию Полоцка). Надрукавана: «НРС», 9 фэ враля 1963.

З крыжам прэнадобнае Еўфрасіні-Прадславы (Першы Зыезд Праваслаўных Беларусаў). Надрукавана: «Зывініць званы», № 4, травень 1946, б. 4-8, подпіс Міхась Крыніцкі.

Змоўклі званы Святой Сафіі. Надрукавана: «Голос Царквы», № 34, сінэжань 1971, б. 14-16.

Знайшлі тапор пад лаўкой. Надрукавана: *«Беларус», № 120; тое-ж: «Мы дойдём!», с. 148-149.

З нашага жыцьця. Надрукавана: «Беларускае Слова», № 5 (6), 15 красавіка 1949, подпіс Стары Жаўнер.

***З новым шчасьцем!** Надрукавана: «Беларускае Слова», № 2.

Зову живых, оплакиваю умерших. Гл. Клічу живых, аплакваю памерлых.

«З сэрцам нашым Каложа ўзрасла». Надрукавана: «Беларус», № 162, каstryчнік 1970.

Зубр и мотоцикл. Надрукавана: «НРС», 20 мая 1967.

Зъ беларускага жыцьця (Ватэнштэт). Надрукавана: «Беларускае Слова», № 8 (9), 30 ліпеня 1949.

«Зывіняць званы» Святой Сафіі (Праграмовы артыкул). Надрукавана: «Зывіняць званы», № 1, люты 1946, б. 3-4, бяз подпісу.

Зьдзіўле ўсіх, хто пабачыць яе (Камянец. Белая вежа). Надрукавана: «Беларус», № 171, ліпень 1971; тое-ж: «НРС», 27 фэ враля 1973.

Зъ мячом Рагнеды, з крыжам Прадславы. Надрукавана: «Беларус», № 78-79, чэрвень-ліпень 1962.

Зынішчэнне ансамблю Растрэлі ў Чачэрску (Наша спадчына прамаўляе). Машынапіс, 6 студзеня 1971 (Архіў Юркі Віцьбіча).

«І гарыць вачыма карымі горкі прыпамін» (М. Багун, С. Дарожны, А. Лудар, В. Маракоў, Т. Кляшторны, Б. Мікуліч). Надрукавана: «Беларус», № 8 (14), 9 жніўня 1952; № 9 (15), 23 жніўня 1952.

«Идэл мит зэйнэм філэл». Надрукавана: «НРС», 7 апреля 1963.

И. Е. Репин в Белоруссии. Надрукавана: «НРС», 13 ноября 1955.

Из раскрытых тайн Чрезвычайки. Надрукавана: «НРС», II ноября 1960.

Из татар ли Достоевский? Надрукавана: «НРС», 3 августа 1971.

***Інтэлігэнцыя «простага» чалавека.** Надрукавана: «Беларускае Слова», № 4.

«І пойдзе князь вялікі Вітаўт». Надрукавана: «Беларус», № 209, верасень 1974.

Истории вопреки. Надрукавана: «НРС», 21 апреля 1966.

«І хадзіў Хрыстос па ўсяму нашаму kraю...» (3 цыклю «Беларусь у паэзіі»). Надрукавана: «Беларуская газета», № 16 (234), 26 лютага 1944.

Іх меў на ўвазе Франсуа Рабле (Паводле анатацыі да кніжкі на агульнапрымусовай у СССР мове: «Города и сёла Белорусской ССР»).

Историко-географический очерк. Минск, 1959). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 24-25 (508-509), 26 чэрвеня 1960.

«І часам спамяні пра Яську свайго». Надрукавана: «Беларус», № 180, красавік 1972.

*«Каб я каршуном радзіўся...» (Да 50-годзьдзя ад дня съмерці Паўлюка Багрыма). Надрукавана: «Літаратура і мастацтва», 25 студзеня 1941.

«Каб я каршуном радзіўся...» (Першы беларускі сялянскі паэт Паўлюк Бахрым). Надрукавана: «Беларуская газэта», № 37 (255), 10 травеня 1944; № 38 (256), 13 травеня 1944; «Беларускі работнік», № 33, 13 жнівеня 1944; № 34, 20 жнівеня 1944; № 35, 27 жнівеня 1944.

Каб я трапіў у Каўпаль. Надрукавана: «Беларуская Думка», № 16-17, 1973-1974, б. 9-12.

Как далеко шёл Ленин... Надрукавана: «НРС», 19 ноября 1964.

Как кунак кунаку. Гл. Як кунак кунаку.

Как мыслят белорусы восстановление «мужицкой правды». Надрукавана: «НРС», 29 июня 1950.

Как «реставрируются» памятники древности в Белоруссии. Надрукавана: «НРС», 18 августа 1952.

«Калі ўзыходзіла сонца» (Сымон Баранавых. З кнігі «Не чарнілам, а крываю»). Надрукавана: «Шыпшина», № 5, 1947, б. 52-53.

Калі фэльветоны пераразстаюць у пашквілі. Машынапіс, 25 сакавіка 1955 (Архіў Юркі Віцебіча).

*Каменскія партызаны. Нарыс. Надрукавана: «Звязда», II ліпеня 1939.

Камэнтар да публікацыі верша Янкі Купалы «Царскія дары». Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 21 (100), 25 траўня 1952.

Камэнтар на кніжку Івана Касяка («З гісторыі праваслаўнай царквы беларускага народу». Нью-Ёрк. 1956, 190 б.). Надрукавана: «Летапіс», № 71, сакавік 1990, б. 9-II.

Канстанцін Заслонаў заміж Каастуся Каліноўскага (Гульня з падробленымі картамі). Надрукавана: «Беларус», № 142, люты 1969.

Кватэра З4. Апавяданыне. Надрукавана: «Узвышша», № 3, 1931, б. 73-81.

Квітнеюць на іхній магіле вяргіні (Да 25-годзьдзя Бешанковіцкага пастыння 1930 году). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 18 (248), 1 траўня 1955.

«Кепска каля Віцебска, а ля Воршы , шчэ горшы».
Надрукавана: «Башкайшчына», № 42 (324), 14 кастрычніка 1956; № 43 (325), 21 кастрычніка 1956; № 45 (327), 4 лістапада 1956; № 46 (328), II лістапада 1956; № 47-48 (329-330), 25 лістапада 1956.

Клічу жывых, аплакваю памерлых. (Наша спадчына прамаўле).
Машынапіс, 2 лютага 1971 (Архіў Юркі Віцьбіча); тое-ж надрукавана:
«НРС», 2 сентября 1972.

***Когда не помогают очки.** Надрукавана: «НРС», 30 января 1966.

Колькі слоў ад шчырага сэрца. Надрукавана: «Зывінцы званы»,
№ 5, чэрвень 1946, б. 29, подпіс Алеся Крыжаніч.

Короче воробынога шага. Надрукавана: «НРС», 4 августа 1965.

***Коўзаныне па паверхні гісторыі.** Надрукавана: «Літаратура і
Мастацтва», 23 мая 1939.

Крыж Габрыэля Каўкі. Надрукавана: «Узвышша», № 4-5, 1930,
б. 37-41.

Крыж Сьв. Еўфрасійні Прадславы. Надрукавана: «Беларус», №
4 (10), 14 чэрвеня 1952.

Крыху аб небядынечных памылках. Надрукавана:
«Башкайшчына», № 9 (343), 3 сакавіка 1957.

Крыху асабістага, а можа й не. Надрукавана:
«Башкайшчына», № 32 (468), 30 жніўеня 1959.

К спору Ж. Незалежника с И. Макаровым о белорусах.
Надрукавана: «НРС», 26 чынвала 1953; «Мы дойдём!», с. 104-107.

Кто он? Машынапіс, 26 верасня 1964 (Архіў Юркі Віцьбіча).

Кто убил Вильгельма Кубэ? Надрукавана: «НРС», 17 августа
1958.

Кто у кого учился. Надрукавана: «НРС», 7 мая 1973.

Куль Пятра Першага (Наша спадчына прамаўле). Машынапіс,
II сакавіка 1971 (Архіў Юркі Віцьбіча).

***Курт Майер аналізуе азот.** Надрукавана: «Літаратура і
Мастацтва», 15 лістапада 1934.

Ліст да Альварды Будзькі ад 31 сінегдання 1955 году.
Надрукавана: «Летапіс», № 69, лістапад 1989, б. 138-139.

Ліст да Часлава Будзькі ад 12 жніўеня 1962 году. Надрукавана:
«Летапіс», № 47, красавік 1987, б. 68-69.

Ліст да доктара Васілеўскага ад 25 травеня 1968 году.
Надрукавана: «Летапіс», № 38, ліпень 1986, б. 107-111.

Ліст да Міколы Вярбы ад 26 красавіка 1955 году.
Надрукавана: «Летапіс», № 32, сінегдань 1985, б. 167-170; № 66, чэрвень

1989, б. 72-74; «Баявая Ўскалось», № 16, 1977, б. 29-32-балонка вокладкі.

Ліст да Леаніда Галяка ад 12 лютага 1972 году. Надрукавана: «Летапіс», № 71, сакавік 1990, б. 4.

Ліст да доктара Грынкевіча ад 17 красавіка 1961 году. Надрукавана: «Летапіс», № 60, верасень 1988, б. 91-93.

Ліст да Аўгена Каханоўскага ад 23 чэрвеня 1956 году. Надрукавана: «Летапіс», № 48, траўень 1987, б. 84-90.

Ліст да Янкі Ліманоўскага ад 19 лютага 1956 году. Надрукавана: «Летапіс», № 32, сінэжань 1985, б. 176-178.

Ліст (выніяткі) да С. Ліпчанскаага ад 22 кастрычніка 1950 году. Надрукавана: «Баявая Ўскалось», № 17, 1979, б. 31-32-балонка вокладкі.

Ліст да Міколы Панькова ад 20 лістапада 1951 году. Надрукавана: «Летапіс», № 32, сінэжань 1985, б. 164-165.

Ліст да Міколы Панькова ад 7 сінэжання 1953 году. Надрукавана: «Летапіс», № 28, жнівень 1985, б. 97-98; № 32, сінэжань 1985, б. 165-166.

Ліст да Міколы Панькова ад 2 жнівеня 1954 году. Надрукавана: «Летапіс», № 65, красавік 1989, б. 57.

Ліст да Міколы Панькова ад 15 верасьня 1954 году. Надрукавана: «Летапіс», № 28, жнівень 1985, б. 94-95.

Ліст да Міколы Панькова ад 28 студзеня 1955 году. Надрукавана: «Летапіс», № 51-52, жнівень-верасень 1987, б. 149.

Ліст да Міколы Панькова ад 4 лютага 1955 году. Надрукавана: «Летапіс», № 51-52, жнівень-верасень 1987, б. 149.

Ліст да Міколы Панькова ад 2 травеня 1955 году. Надрукавана: «Летапіс», № 65, красавік 1989, б. 59.

Ліст да Міколы Панькова ад 5 лютага 1956 году. Надрукавана: «Летапіс», № 32, сінэжань 1985, б. 175-176.

Ліст да Міколы Панькова ад 10 сакавіка 1956 году. Надрукавана: «Летапіс», № 32, сінэжань 1985, б. 182.

Ліст да Міколы Панькова ад 19 сакавіка 1956 году. Надрукавана: «Летапіс», № 32, сінэжань 1985, б. 186.

Ліст да Раецкага ад 9 верасьня 1971 году. Надрукавана: «Летапіс», № 53, кастрычнік 1987, б. 196.

Ліст да Русака ад 11 сакавіка 1955 году. Надрукавана: «Летапіс», № 69, лістапад 1989, б. 122-124.

Ліст да Інны Рытар ад 14 жнівеня 1955 году. Надрукавана: «Летапіс», № 69, лістапад 1989, б. 132-135.

Ліст да Ст. Станкевіча ад 8 ліпеня 1954 году. Надрукавана: «Летапіс», № 44-45, студзень-люты 1987, б. 31-32.

Ліст да Ст. Станкевіча ад 8 ліпеня 1954 году. Надрукавана: «Летапіс», № 61, лістапад 1988.

Ліст да Ст. Станкевіча ад 1 верасьня 1955 году. Надрукавана: «Летапіс», № 69, лістапад 1989, б. 126-130.

Ліст да Юрыя Сабалеўскага ад 3 лютага 1956 году. Надрукавана: «Летапіс», № 32, сінэжань 1985, б. 185-186.

Ліст да Ўладзімера Сядуры ад 25 лютага 1956 году. Надрукавана: «Летапіс», № 32, сінэжань 1985, б. 173-175.

Ліст да Ўладзімера Сядуры ад 14 траўня 1961 году. Надрукавана: «Летапіс», № 55, сінэжань 1987, б. 138.

Ліст да Вітаўта Тумаша ад 3 сакавіка 1955 году. Надрукавана: «Летапіс», № 72, ліпень 1990, б. 38-39.

Ліст да Вітаўта Тумаша ад 31 траўня 1955 году. Надрукавана: «Летапіс», № 69, лістапад 1989, б. 136.

Ліст да Сяргея Хмары ад 30 ліпеня 1954 году. Надрукавана: «Летапіс», № 65, красавік 1989, б. 56-57.

Ліст да Сяргея Хмары ад II сінэжаня 1954 году. Надрукавана: «Летапіс», № 38, ліпень 1986, б. III-II4; № 39-40, жнівень-верасень 1986, б. 157-160.

Ліст да Сяргея Хмары ад 17 студзеня 1955 году. Надрукавана: «Летапіс», № 55, сінэжань 1987, б. 137.

Ліст да Сяргея Хмары ад 5 чэрвеня 1955 году. Надрукавана: «Летапіс», № 69, лістапад 1989, б. 124-126.

Ліст да Сяргея Хмары ад 4 ліпеня 1955 году. Надрукавана: «Летапіс», № 69, лістапад 1989, б. 130-132.

Ліст да Сяргея Хмары ад II лютага 1956 году. Надрукавана: «Летапіс», № 75, люты 1991, б. 18-19.

Ліст да Сяргея Хмары ад 26 лютага 1956 году. Надрукавана: «Летапіс», № 32, сінэжань 1985, б. 170-172.

Ліст да Сяргея Хмары ад 10 сакавіка 1956 году. Надрукавана: «Летапіс», № 32, сінэжань 1985, б. 179-181.

Ліст да Сяргея Хмары ад 3 лістапада 1956 году. Надрукавана: «Летапіс», № 47, красавік 1987, б. 64-65.

Ліст да Сяргея Хмары ад 23 красавіка 1958 году. Надрукавана: «Летапіс», № 47, красавік 1987, б. 67.

Ліст да Сяргея Хмары ад 14 сінэжаня 1958 году. Надрукавана: «Летапіс», № 47, красавік 1987, б. 66-67.

Ліст да Сяргея Хмары ад 6 лютага 1961 году. Надрукавана: «Летапіс», № 55, сінэжань 1987, б. 134.

Ліст да Сяргея Хмары ад 22 красавіка 1961 году. Надрукавана: «Летапіс», № 60, верасень 1988, б. 90.

Ліст да Сяргея Хмары ад 13 жнівеня 1961 году. Надрукавана: «Летапіс», № 47, красавік 1987, б. 79.

Ліст да Сяргея Хмары ад 29 кастрычніка 1962 году. Надрукавана: «Летапіс», № 55, сінняжань 1987, б. 139.

Ліст да Сяргея Хмары ад 9 верасьня 1971 году. Надрукавана: «Летапіс», № 53, кастрычнік 1987, б. 195.

Ліст да Сяргея Хмары ад 29 кастрычніка 1971 году. Надрукавана: «Летапіс», № 74, кастрычнік 1990, б. 65-66.

Ліст да Сяргея Хмары ад 25 кастрычніка 1974 году. Надрукавана: «Летапіс», № 49, чэрвень 1987, б. 112-113.

Ліст да Міколы Цэлеша ад 15 лютага 1947 году. Надрукавана: «Летапіс», № 32, сінняжань 1985, б. 184-185.

Ліст да Міколы Цэлеша ад 18 сакавіка 1956 году. Надрукавана: «Летапіс», № 32, сінняжань 1985, б. 183-184.

Ліст да Янкі Юхнаўца ад 2 жнівеня 1954 году. Надрукавана: «Летапіс», № 65, красавік 1989, б. 55.

Ліст у рэдакцыю (У абарону добраага імя Ларысы Геніош). Надрукавана: «Беларускі эмігрант», № 10 (48), 20 сінняжаня 1952; «Бацькаўшчына», № 9 (140), 8 сакавіка 1953.

Літоно Габбо Бірзуналайм. Аповесць. Надрукавана: «Польмія рэвалюцыі», № 2-3, 1933, б. 147-199.

Лыжка расейскага дзёгню. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 22 ~101^ 1 чэрвеня 1952.

«Люблю я, понимаете, Витебск!» (Из цикла «По городам и сёлам Белоруссии»). Гл. «Люблю я, разумееце, Віцебск» (Наша спадчына прамаўляе).

«Люблю я, разумееце, Віцебск» (Наша спадчына прамаўляе). Машынапіс, 7 ліпеня 1971 (Архіў Юркі Вішбіча); тое-ж надрукавана: «НРС», 1 сентября 1971.

Лявон Случчанін (Уступнае слова да публікацыі вершаў). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 12-13 (194-195), 27 сакавіка 1954.

Мала Яуза для Дуная (Г. Раковский и Кастусь Калиновский). Надрукавана: «НРС», 27 января 1963.

Малітва да Найсвятой Дзевы Марыі. Надрукавана: «Божым Шляхам», № 1-2 (143-144), 1975, б. 1.

Малітва ў паруганай Белай царкве. Надрукавана: «Божым Шляхам», № 62, верасень-кастрычнік 1954, б. II; тое-ж: «НРС», 10 ноября 1969.

Марк Шагал и Вітебск. Надрукавана: «НРС», 29 января 1961; «Мы дойдём!», с. 144-145.

Мартын Путра. Апавяданьне. Надрукавана: «Польмя рэвалюцыі», № 4, 1933, б. 107-130.

***Марыля.** Апавяданьне. Надрукавана: «Польмя рэвалюцыі», № 12, 1937.

«Маці тужыць, сястра шлача» (Крошын. Паўлюк Багрым). Надрукавана: «Беларуская Думка», № 15, 1973, б. 13-14.

Мая падзяка завяртанцам. Фэльетон. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 2 (629), сакавік 1965.

Медведь из Казны. Надрукавана: «НРС», 12 января 1964.

Менск, а не Мінск. Надрукавана: «Беларускі Праваслаўны календар на 1968 год», Нью-Ёрк, 1967, б. 66-71.

***Менская каменная баляды.** Надрукавана: «Голас царквы», № 20.

«Міжмор'е на практыцы». Надрукавана: «Беларускае Слова», № 8(9), 30 ліпеня 1949, подпіс Стары Жаўнер.

Мікола Шыла ня жыве... (Нэкралёг). Надрукавана: «Шыпшина», № 7, 1948, б. 58, бяз подпісу.

Міхельсдорф. Надрукавана: «Беларускае Слова», № 5 (6), 15 красавіка 1949, бяз подпісу.

Млынарова рука. Апавяданьне. Надрукавана: «Узвышша», № 9-10, 1929, б. 32-37.

Можна зынішчыць звон, але нельга зынішчыць народ. Нарыс. Надрукавана: «Зывінянь званы», № 3, красавік 1946, б. 13-14; тое-ж: «НРС», II авгуаста 1963.

Могила Святослава. Надрукавана: «НРС», 15 авгуаста 1965; тое-ж: «Батыкіўжына», № 1127, 1965 (пераклад і перадрук з «НРС»).

***Мы абраўлі волю.** Надрукавана: «Беларускае Слова», № 2.

«Мы былі і будзем крывічамі». Надрукавана: «Беларус», № 186, кастрычнік 1972.

«Мы дойдзем!» Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 46-47 (177-178), 2 лістапада 1953; Ля чужых берагоў, б. 187-188; «Беларус», № 151, лістапад 1969; «Шыпшина», № 9, 1950, б. 2-3; «Час», № 8, 1977, б. 7; тое-ж: *«Літературныі Современник», 1954; «Мы дойдём!», с. 152-154.

***Мы ня дзеі, мы зъёшчыкі.** Апавяданьне. Надрукавана: «Літаратура і Мастацтва», 22 кастрычніка 1937.

«Мяне зрабіў Слуцак». Надрукавана: «Беларус», № 185, верасень 1972.

Набліжаеща час баявое пары. Надрукавана: «Раніша», № 8 (228), 25 студзеня 1945.

Навошта Валодзьку цызорык? Надрукавана: «Беларус», № 195, ліпень 1973.

Навошта тыцкаць пальцам (Пра акалічнасці съмерці Ўладзімера Хадыкі). Машынапіс, 26 красавіка 1958 (Архіў Юркі Вішбіча).

«На ганьбу, на зьдзекі, на мукі...» (Мікола Хведаровіч. З кнігі «Не чарнілам, а крывёю»). Надрукавана: «Шышина», № 5, 1947, б. 53-54.

Над возерам Шпірдынг. Надрукавана: «Шышина», № 2, 1946, б. 5-8; «Башкаўшчына», № 50-51 (181-182), 25 сінегдання 1953; Ля чужых берагоў, б. 189-192.

«Назваўся Менскам горад!». Надрукавана: «Жыве Беларусь!». Бюлетэнь Беларускай Цэнтральнай Рады, № 6, каstryчнік 1981, б. 28-30.

***Назвы віцебскіх вуліц.** Надрукавана: «Віцебскі рабочы», 27 каstryчніка 1940.

«Назоў Смаленску паходзіць ад смалы...». Надрукавана: «Віці», № 1 (7), студзень 1955, б. 12.

На зямлі над сонцем ляжыць краіна (Назвы беларускіх гарадоў і мястэчкаў). Надрукавана: «Беларуская газэта», № 8 (226), 29 студзеня 1944; № 9 (227), 2 лютага 1944.

«На Нямізе сіаны съцелюць галавамі» (Наша спадчына прамаўляе). Машынапіс, 1 красавіка 1971 (Архіў Юркі Вішбіча).

На окраине Вітебска. Надрукавана: «НРС», 26 сентября 1964.

«Народ смеяліся». Надрукавана: «НРС», 25 сентября 1952; «Мы дойдём!», с. 60-65.

На родине Репінскага «Белоруса» (Из цикла «По городам и весям Белоруссии»). Гл. Там, дзе нарадзіўся Рэпінскі «Беларус».

На Тваю ласку спадзяемся, Найсьвяцейшая Дзева (470-годзідзе зьяўленыя Цудадзейнага Абрааза Менскае Божае Маці). Надрукавана: «Беларускі Праваслаўны календар на 1970 год», Кліўленд, 1969, б. 81-85.

Нацыянальныя сьвятыні. Мастакія нарысы. Бэрлін. 1944, ЗІ б.

Наш адказ (Алказ на пісьмо Рыгора Барадуліна, Генадзя Бураўкіна і іншых. Акрамя Юркі Вішбіча, адказ падпісалі Каастусь Акула, Рыгор

Крушына, Станіслаў Станкевіч). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 4 (637), сінегань 1966.

Нашли топор под лавкой. Гл. Знайшлі тапор пад лаўкай.

На што блытаць Мсьціслаўль і Сузда́ль. Надрукавана: «Беларус», № 154, люты 1970.

На ягоным гербе крыж Ярылы. Надрукавана: «Беларус», № 177, студзень 1972.

Не Батька ли Булак идёт? Надрукавана: «НРС», 7 июня 1964; «Мы дойдём!», с. 31.

Не в Белоруссии дымит Везувий. Надрукавана: «НРС», 26 января 1969.

Не Всеволод, а Всеслав. Надрукавана: «НРС», 10 июля 1973.

***Не в хате Ивана, а во дворце Зорича.** Надрукавана: «НРС», 1954.

Не дазволім абражанць нашую веру. Надрукавана: «Зывінць званы», № 3, красавік 1946, б. 12-13, подпіс Міхась Крыніцкі.

Не забывайма пра выбух у Дзятлаве. Надрукавана: «Голос Царквы», № 37, сінегань 1972, б. 6-9.

Не зневажайце сваіх праццураў (Наша спадчына прамаўляе). Машынапіс, 9 лютага 1971 (Архіў Юркі Віцьбіча).

Не лучше ли воздержаться? Надрукавана: «НРС», 6 декабря 1964.

Нельзя уничтожить народ. Гл. Можна зьнішчыць звон, але нельга зьнішчыць народ.

«Не наступай на шлейф». Надрукавана: «НРС», 21 августа 1964.

Не Режица, а Речица. Надрукавана: «НРС», 8 декабря 1964.

Несколько замечаний по адресу г. Аргуса. Надрукавана: «НРС», 13 июня 1954.

Не слишком ли широки российские просторы? Гл. широте российских просторов. О

Неужели? Надрукавана: «НРС», 1 июня 1952.

Не чернилами, а кровью (1. Шли мужики. 2. Диакон Тихон Обрядин). Надрукавана: «НРС», 10 мая 1950.

Не штыком, а кочедыком. Надрукавана: «НРС», 28 апреля 1972; «Мы дойдём!», с. 95-96.

Ни аза в глаза не видели. Надрукавана: «НРС», 24 июня 1968.

«Никто не забыт, ничто не забыто». Гл. «Ніхто не забыты, нішто не забыта».

«Ніхто не забыты, нішто не забыта». Надрукавана: «Беларус», № 169, травень 1971; тое-ж: «НРС», 30 июля 1971; «Мы дойдём!», с. 51-54.

Ничто не ново под луной. Надрукавана: «НРС», 13 мая 1968.

Ня змоўклі Віцебскія арганы. Надрукавана: «Божым Шляхам», № 1 (106), студзень-люты 1968, б. 6-9.

Няўжо зноў зынкла ягоная магіла? (Наша спадчына прамаўляе - Пархвен Сапуноў). Машынапіс, 6 студзеня 1971 (Архіў Юркі Вішбіча).

Няхай будзе яму лёгкай чужая зямля (Святой памяці Васіля Шчорса). Надрукавана: «Зывінчы званы», № 8, 1948, б. 13-14, подпіс Селянін.

Няхай жыве наш Міхельсдорф. Надрукавана: «БІС», № 18, 10 ліпеня 1948; «Летапіс», № 63, студзень 1989, б. 16-17, подпіс Міхась Крыніцкі.

«Ня хлебам адзіным будзе жыць чалавек» (Наша спадчына прамаўляе). Машынапіс, 14 красавіка 1971 (Архіў Юркі Вішбіча).

Обвинение не по адресу. Надрукавана: «НРС», 3 мая 1965.

О белорусах в кавычках и без кавычек. Надрукавана: «НРС», 25 января 1955; «Мы дойдём!», с. 99-103.

Об огурцах и преданиях. Надрукавана: «НРС», 15 декабря 1967.

Об одарённых и бездарных. Машынапіс, 16 снежня 1964 (Архіў Юркі Вішбіча).

О боевых качествах грака. Надрукавана: «НРС», 26 июля 1958.

О воробье и геральдике. Надрукавана: «НРС», 29 ноября 1954.

О врагах без кавычек. Надрукавана: «НРС», 12 октября 1967.

Огненный поход Булака-Балаховича. Надрукавана: «НРС», 5 февраля 1972.

О губернских политиках. Надрукавана: «НРС», 5 апреля 1961; «Мы дойдём!», с. II0-II3.

Одно из чудес Святого Антония. Надрукавана: «НРС», 25 сентября 1960.

«Ой-жа і сынкі былі ў бацькі Булака!». Надрукавана: «Шыпшина», № 6, 1948, б. 48-53.

«О Літва, моя Айчына». Надрукавана: «Беларус», № 173, верасень 1971.

Она была в Могилёве. Надрукавана: «НРС», 29 июня 1972; «Мы дойдём!», с. 146-147.

Они не попали на Архипелаг. Надрукавана: «НРС», 28 мая 1974; «Мы дойдём!», с. 38-45.

О поборниках исторической «правды». Надрукавана: «НРС», 11 сентября 1971.

О пользе таблицы умножения. Надрукавана: «НРС», 18 апреля 1968.

О прихотях бумеранга. Надрукавана: «НРС», 3 марта 1969.

О Сальери, логарифмах и крюках. Надрукавана: «НРС», 19 августа 1954.

Ответ г-же З. Лидиной. Надрукавана: «НРС», 26 августа 1971.

Ответ кн. Ёрбатову. Надрукавана: «НРС», 5 сентября 1971.

***Ответ на письмо Н. Нефёдова.** Надрукавана: «НРС», 7 марта 1966.

Откуда пошёл белорусский язык. Гл. К спору **Ж. Незалежника с И. Макаровым о белорусах.**

Отомстите за нас (Брестская крепость). Надрукавана: «НРС», 25 июня 1967.

От полонеза до Ёбёнки (Из цикла «По городам и сёлам Белоруссии»). Гл. Ад палянэза да шчабёнкі.

О чём кричат камни. Гл. Аб чым крычиць каменые.

О чём не говорил П. Бровка. Машынаіс, 14 красавіка 1957 (Архіў Юркі Віцьбіча).

О чём умолчал протоиерей Войтович. Гл. Аб чым змаўчаў пратаярэй Вайтковіч.

О широте российских просторов. Надрукавана: «НРС», 5 марта 1962; «Мы дойдём!», с. ПЗ-П6.

Паводле ленінскіх запаветаў. Надрукавана: «Беларус», № 207, ліпень 1974.

Пагібелль Альгердавае гары (Да 1000-годзьдзя Віцебску). Надрукавана: «Беларус», № 198, каstryчнік 1973; тое-ж: «НРС», 24 декабря 1973.

Пагібелль Нямігі. Надрукавана: «Беларус», № 206, чэрвень 1974.

Паданыне аб ваўку. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 4 (637), сінегдань 1966.

Паданыне аб таямнічым святле. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 15-16 (94-95), Вялікдэнь 1952; тое-ж: «НРС», 30 июня 1963; «Мы дойдём!», с. 15-17.

***Падземны Віцебск.** Нарыс. Надрукавана: «Віцебскі рабочы», 1 лістапада 1940.

***Падзяка ватэршчыцы Івановай.** Апавяданне. Надрукавана: «Літаратура і Мастацтва», 24 чэрвеня 1937.

«Пад тваю міласць прыбягаем, Багародзіца Дзева» (Абрэз Божае Маці Менскае). Надрукавана: «Зывіняць званы», № 7, 1947, б. 2-5; «Нацыянальныя святыні». Мастацкія нарысы. Бэрлін, 1944, б. 30-31.

- *Пажар «Вікторыі».** Апавяданыне. Надрукавана: «Польмія рэвалюцыі», № 7, 1939.
- На-за гутаркай** (Мсыціслаўская сялянская дэмансстрацыя 1921 г.). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 38 (II7), 21 верасня 1958.
- Пайшоў Пятрок без парток.** Фэльетон. Надрукавана: «Беларус», № 141, студзень 1969.
- Пакет из Польши.** Надрукавана: «НРС», 4 марта 1967.
- Паклапоцімся аб завяртансіх «рабселькорах».** Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 3 (603), 25 сакавіка 1963.
- Памяты Всеволода Кравченко.** Надрукавана: «НРС», 1 октября 1961.
- Памяты Е. Е. Кипеля.** Надрукавана: «НРС», 12 августа 1969.
- Памяты М. К. Павликовскага.** Надрукавана: «НРС», 4 июля 1972.
- Памяты Юрия Пэна.** Надрукавана: «НРС», 29 июня 1958.
- Пантелеімон Пономарэнко.** Надрукавана: «НРС», 13 апреля 1953; «Мы дойдём!», с. 86-90.
- Параходы Н. Осіпова.** Надрукавана: «НРС», 28 сентября 1963.
- Па старонках беларускае прэсы.** Надрукавана: «Шыпшына», № 9, 1950, б. 47-50, бяз подпісу.
- Па съядох паходу Напалеона.** Надрукавана: «Беларус», № 205, травень 1974.
- «Пасылья нас хоць патон!»** (Наша спадчына прамаўљие). Машынаці, 25 травеня 1971 (Архіў Юркі Віцьбіча).
- Паўлюк Нілёнак і завяртанцы.** Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 11 (595), 22 ліпеня 1962.
- Пахавала Віцьба Езафатаў камень.** Надрукавана: «Божым Шляхам», № 62, верасень-кастрычнік 1954, б. II-12; тое-ж: «НРС», 7 апреля 1963.
- Пацягнула сабаку на старыя ірвакі.** Надрукавана: «БІС», № 21, 1 верасня 1948, подпіс Ігнат Тур.
- «Пачалося-ж тое бачаныне ад Друшку».** Надрукавана: «Беларус», № 193, травень 1973.
- Паэзія.** Апавяданыне. Надрукавана: «Польмія рэвалюцыі», № 3, 1932, б. I23-I30.
- Перагортваючы старонкі гісторыі.** Надрукавана: «Зывініць званы», № 2, сакавік 1946, б. 24-25, подпіс Алеся Крыжаніч.
- Пісьмо ў Рэдакцыю ад 15 жнівеня 1954 г.** Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 32-33 (214-215), 29 жнівня 1954.
- Плачет по своим сынам Белоруссия.** Надрукавана: «НРС», 7 апреля 1963.

***Пляменынік апошняга караля.** Памфлет. Надрукавана: «Польмія рэвалюцыі», № 4, 1939.

Плыве з-пад Святое Гары Нёман. Мастакі нарыс. Частка 1. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 39-40 (221-222), 31 кастрычніка 1954; № 7 (237), 13 лютага 1955; № 8 (238), 20 лютага 1955; № 9 (239), 27 лютага 1955; № 10 (240), 6 сакавіка 1955; № 11 (241), 13 сакавіка 1955; № 12-13 (242-243), 25 сакавіка 1955; № 14 (244), 3 красавіка 1955; № 20 (250), 15 травеня 1955; № 21 (251), 22 травеня 1955; № 22 (252), 29 травеня 1955; № 23 (253), 5 чэрвеня 1955. Асобнае выданне: Мюнхэн, 1956, 96 б.

Плыве з-пад Святое Гары Нёман (Урэйкі: 1. Малітва ў паруганай Белай царкве; 2. Пахавала Віцьба Езафатау камень). Надрукавана: «Божым Шляхам», № 62, верасень-кастрычнік 1954, б. II-12.

Плыве з-пад Святое Гары Нёман. (Урэйкі: 1. «Стаянь і паміраш!»; 2. «...Назоў Смаленску паходзіш ад смалы...»). Надрукавана: «Віш», № 1 (7), студзень 1955, б. II-12.

Пиуцца Абэцэдарскія па медалі крамлёўскія. Надрукавана: «Беларусь», № 187, лістапад 1972.

«Погоня» и Гедимин. Надрукавана: «НРС», 16 апреля 1974; «Мы дойдём!», с. 108-109.

По городам и весям Белоруссии: 1. «Запалили старый Кричев». 2. «Идэл мит зэйнэм фидэл». 3. Запрытала Вітьба Йосафатов камень. 4. Плачет по своим сынам Белоруссия. Надрукавана: «НРС», 7 апреля 1963.

По городам и весям Белоруссии: 1. О чём кричат камни. 2. Нельзя уничтожить народ. 3. «Всех нас не расстреляете». 4. Там, где ревёт Чёрт. Надрукавана: «НРС», 11 августа 1963.

По городам и весям Белоруссии: 1. Последний след дулебов. 2. Там, где боролись радиими. Надрукавана: «НРС», 4 декабря 1966.

По городам и весям Белоруссии: 1. Почему ты не бросилось на них, Полуозеро? 2. Молитва в поруганной Белой церкви. Надрукавана: «НРС», 10 ноября 1969.

Под тенью полесской клюквы. Надрукавана: «НРС», 18 января 1963.

«Подымется мускулистая рука...». Надрукавана: «НРС», 4 января 1957.

Под знаком льва и носорога. Надрукавана: «НРС», 30 января 1955.

Пожарник или поджигатель? Гл. «Адтуль маскалі, а стуль швяды...».

Пойдзем далей сваёй дарогай. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 31 (566), 20 ліпеня 1961.

Покорно благодарю. Надрукавана: «НРС», 13 июня 1967.

«Покоя нет!». Надрукавана: «НРС», 10 июля 1968.

***Полацак.** Нарыс. Надрукавана: «Літаратура і Мастацтва», 27 лістапада 1938; тое-ж на яўр. мове ў кн.: «Ардэнаносная Беларусь». Мн., 1939.

По пословице... Надрукавана: «НРС», 14 сентября 1972.

По следам «Жизни Арсеньева». Надрукавана: «НРС», 26 января 1964; «Мы дойдём!», с. 141-143.

Последний след дуслебов. Гл. Апошні сълед дуслебаў.

Потомки Герострата. Гл. Тамашнія нашчадкі Герастрата.

Почему ты не бросилось на них, Полуозеро? Надрукавана: «НРС», 10 ноября 1969.

Почти баллада о родных осинах. Надрукавана: «НРС», 10 февраля 1963.

Пояснение Аргусу. Надрукавана: «НРС», 20 октября 1967.

***Пра адну з тых самых начэй.** Урывак з аповесыні. Надрукавана: «Літаратура і Мастацтва», 26 чэрвеня 1933.

Правда о белорусах (По поводу статьи А. Вересова «О национальном самосознании белорусов»). Машыналіс (Архіў Юркі Віцьбіча).

Пра вельмі й вельмі блізкае (Новае аб Вяліжскім паўстанні 1918 году). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 27 (511), 10 ліпеня 1960.

Пра Mіr, які ніколі ня ведаў спакою. Надрукавана: «Беларус», № 157, травень 1970; «Жыве Беларусь!», Бюлетэнь Беларускай Цэнтральнай Рады, № 6, кастрычнік 1981, б. 25-26.

Пра паэму з малінавай каймой. Надрукавана: «Шыпшина», № 6, 1948, б. 45-47, подпіс Васіль Савіцкі.

***Пра Самуйленка.** Надрукавана: «Віцебскі рабочы», 15 лютага 1939.

***Прасьпект імені Вінгэўскага.** Надрукавана: «Віцебскі рабочы», 25 кастрычніка 1940.

Пра святы й незабытны арыентыр (Полацкая Святая Сафія). Надрукавана: «Беларускае Слова», № 1-2 (23-24), студзень-люты 1955.

Праўда аб беларусах. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 46-47 (177-178), 20 лістапада 1953; тое-ж: *«Освобождение», № 19, 1953.

Прапушу прыняць мяне ў Беларускі Легіён. Надрукавана: «Раніца», № 1 (221), 3 студзеня 1945, подпіс: легіянэр БКА Юрка Віцьбіч.

Пра шылы тамтэйшае іэндзы (Зынішчэнне ансамблю Растрэлі ў Чачэрску). Надрукавана: «Беларус», № 199, лістапад 1973.

Предание о таинственном свете. Гл. Паданье аб таямнічым святыле.

Прихвати у Яремы чемоданы. Машынапіс. 13 каstryчніка 1969 (Архіў Юркі Віцьбіча).

Про «альбатроса» матроса (Партызан Грамабой). Надрукавана: «НРС», 20 марта 1950.

Прощу снять с меня ответственность. Машынапіс. 27 сінегдання 1964 (Архіў Юркі Віцьбіча).

***Про]альная песня.** Надрукавана: «НРС», 17 июля 1968.

Прысабечваюць славу ўнтэр-афіцэрскае ўдавы. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 4 (539), 23 студзеня 1961; тое-ж: «НРС», 25 апреля 1972.

«Прышлице мне гальштук» (Мікола Гваздоў. З кнігі «Не чарнілам, а крывёю»). Надрукавана: «Шышына», № 5, 1947, б. 53.

Препадобная Еўфрасіння-Прадслава, князёўна Полацкая. Надрукавана: «Зывініца званы», № 5, чэрвень 1946, б. 1-4, подпіс Селянін.

Размова з камісарам (З цыклю «Пад сонцам сталінскай канстытуцыі»). Надрукавана: «Беларуская газета», № 9 (127), 4 лютага 1943.

«Разумейце, языцы, і накарайтесь». Машынапіс (Архіў Юркі Віцьбіча).

Развітваючыся з Усьвіенскай горкай. Надрукавана: «Беларус», № 179, сакавік 1972.

Руки прочь от «нашего» Жени. Надрукавана: «НРС», 9 фебруяля 1972.

Руская-Беларусская Да бравольная Армія. Надрукавана: «Наш сяяг», № 19, студзень 1981, б. 2-6.

Рыцар з кургану Рагнеды (З цыклю «Нацыянальныя святыні Наддзвіннія»). Надрукавана: «Голас вёскі», № 6 (60), II лютага 1943.

Рэгабілітацыя Варнянскае вежы (Наша спадчына прамаўліе). Машынапіс, 2 жнівеня 1971 (Архіў Юркі Віцьбіча).

***Рэкррут імператара Паўла.** Апавяданье. Надрукавана: «Польмірэвалюцыі», № 9, 1939.

Сакрат ёсьць сябра, але ісьціна яшчэ большы сябра (Па старонках іншанациональнае прэсы -- «Слово істини»). Надрукавана: «Шыпшина», 9, 1950, б. 45-47.

«Салаўкі вы, Салаўкі!». Надрукавана: «Беларус», № 138, кастрычнік 1968; тое-ж: «НРС», 26 июня 1972; «Мы дойдём!», с. 55-60.

Самі себе оковы ковали. Надрукавана: «НРС», 5 октября 1967.

Сапраўданае аблічча бальшавізму (Узарванае барока).

Надрукавана: «Беларуская газета», № 19 (237), 8 сакавіка 1944.

Са справаздачы рэдактара часапісу на першым з’езьдзе праваслаўных беларусаў. Надрукавана: «Зывінчык званы», № 4, травень 1946, б. 29-30, бяз подпісу.

*«75». Алавяданыне. Надрукавана: «Вясна», № 3, 1930.

Симеон Полоцкій и Эразм Роттердамскій. Надрукавана: «НРС», 5 ноября 1968.

«Скучно на этом свете, господа!». Надрукавана: «НРС», 22 июля 1954.

Слава на вышынях Богу. Надрукавана: «Башкайшчына», № 1-2 (132-133), Каліяды, 7 студзеня 1953.

Слуцкі Фронт Беларускай Народнай Рэспублікі. Надрукавана: «Башкайшчына», № 47-48 (126-127), 30 лістапада 1952.

Советскі Ёлкоіёр Тряпичкін. Надрукавана: «НРС», 19 августа 1965.

«Соловкі вы, Соловкі!». Гл. «Салаўкі вы, Салаўкі!».

Сорак год таму назад паўсталі вяліжане (лістапад 1918-1958). Надрукавана: «Башкайшчына», № 49-50 (435-436), Каталіцкая Каліяды, 1958.

Сочувствие. Надрукавана: «НРС», 25 сентября 1968.

Специалисты по колодкам. Надрукавана: «НРС», 19 мая 1963.

«Старик» и «Царь-дуб». Надрукавана: «НРС», 10 апреля 1967.

«Стаяць і паміраць!». Надрукавана: «Віці», № 1 (7), студзень 1955, б. II; тое-ж: «НРС», 17 марта 1970.

Стоит ли умирать за святой АЗ? Надрукавана: «НРС», 3 июля 1960.

«Стоять и умирать!». Гл. «Стаяць і паміраць!».

Страна, где не все говорят по-русски. Надрукавана: «НРС», 19 декабря 1964.

Стрекопытовский мятеж (1919-1964). Надрукавана: «НРС», 29 марта 1964.

«Суббота для человека, а не человек для субботы».

Надрукавана: «НРС», 20 февраля 1969.

Сувораў. Машынапіс (Архіў Юркі Віцьбіча).

Схіллася над аброзом шышина (З кнігі «Не чарнілам, а крываю»). Надрукавана: «Раніша», № 3 (223), 10 студзеня 1945; «Шышина», № 3, 1946, б. 15-17.

«Святым Благавешчанню чалом ударыўшы». Надрукавана: «Зьвініць званы», № 4, траўень 1946, б. 22-23.

Святы крыж прэпадобнай Еўфрасінні. Надрукавана: «Зьвініць званы», № 1, люты 1946, б. 14-16.

Съмерць Ірмы Лаймінг. Апавяданыне. Надрукавана: «Узвышша», № 2, 1931, б. 95-106. *Асобнае выданыне: Менск, 1932.

***Съмерць Чорнаму ворану!** (Народнае паўстаньне 1623 г. у Віцебску). Надрукавана: «Звязда», 9 ліпеня 1940.

Съцяпан Зісані. Надрукавана: «Зьвініць званы», № 2, сакавік 1946, б. 4.

«Тайна» озера Стоячего. Гл. «Таямніца» возера Стаячага.

Так праходзіць слава зямная! Надрукавана: «БІС», № 22, 25 верасня 1948, подпіс Ігнат Тур.

Так станецца. Надрукавана: «Конадні», № 1, 1954, б. 18.

Тамашнія напішадкі Герастрата. Надрукавана: «Беларус», № 121, траўень 1967; тое-ж: «НРС», 1 июня 1972: «Мы дойдём!», с. 65-69.

Там, где боролись радиими. Гл. Там, дзе змагаліся радзімічы.

Там, где горюет Чёрная Дама(Из цикла «По городам и сёлам Белоруссии»). Гл. Там, дзе сумуе Чорная Дама.

Там, где Двина убежала от Днепра (Из цикла «По городам и сёлам Белоруссии»). Гл. Там, дзе Дзьвіна ўцякla ад Дняпра.

Там, где ревёт Чёрт. Надрукавана: «НРС», II августа 1963.

Там, дзе Віцьба ўпадае ў Дзьвіну. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 31-32 (515-516), 14 жніўеня 1960.

Там, дзе Дзьвіна ўцякla ад Дняпра. Надрукавана: «Божым Шляхам», № 5 (122), верасень-кастрычнік 1970, б. II-12; тое-ж: «НРС», 23 сінтября 1971.

Там, дзе жывуць Касыцошкі. Надрукавана: «Беларус», № 166, люты 1971.

Там, дзе змагаліся радзімічы (980 год). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 5-6 (619-620), траўень 1964; тое-ж: «НРС», 4 декабря 1966.

Там, дзе парадзіўся Рэспінскі «Беларус». Надрукавана: «Беларус», № 153, студзень 1970; тое-ж: «НРС», 15 марта 1972: «Мы дойдём!», с. 137-140.

Там, дзе не пахаваны Авідый. Надрукавана: «Беларус», № 190, люты 1973.

Там, дзе плакала Найсьвятая Дзева. Надрукавана: «Беларус», № 208, жнівень 1974.

Там, дзе плыве Гальшанка. Надрукавана: «Беларус», № 197, верасень 1973.

Там, дзе сумуе Чорная Дама. Надрукавана: «Беларуская Думка», № 12-13, 1969-1970; тое-ж: «НРС», 7 ноября 1971.

Там, дзе шуміць незабытнае Поля. Надрукавана: «Зывіянь званы», № 2, сакавік 1946, б. 18-19; «Пагоня», № 3, чэрвень-ліпень 1946, б. 30-31.

«Таямніца» возера Стайчага. Надрукавана: «Беларус», № 156, красавік 1970; тое-ж: «НРС», 25 апреля 1969.

Твой попел грукоча мне ў сэра, Кляс. Надрукавана: «Беларуская газета», № 18 (236), 4 сакавіка 1944; «Узвышша», № 1, травень-чэрвень 1944, б. 38-40.

Тень на плецень. Надрукавана: «НРС», 30 мая 1964.

Тот самый Пономаренко. Гл. Пантелеімон Пономаренко.

Трагедия Ольги Корбут. Надрукавана: «НРС», 20 марта 1973; «Мы дойдём!», с. 97-99.

Трубадур віцебскіх пацукоў. Надрукавана: «Башкайшчына», № 1 (634), сакавік 1966.

Трымай злодзея! (Хто скраў крыж Еўфрасіні-Прадславы). Надрукавана: «Башкайшчына», № 7-8 (621-622), ліпень 1964.

***Тры навэлы:** «Так!», «Усымешка грэнадзёра Дзюкло», «Тайна апаратчыка Ступакова». Надрукавана: «Полымя рэвалюцыі», № 7, 1940.

Трыццаць гадоў таму назад... (З архіву «Беларускага Патрыёта»). Надрукавана: «Вехі», № 40, люты 1981, б. 2.

Тут пахаваны беларускія волаты. Надрукавана: «Беларускі Работнік», № 21, 21 траўня 1944.

***Ты чуеш, Жан?** Урывак з аповесыі. Надрукавана: «Літаратура і Мастацтва», II чэрвяк 1939.

У абарону маіх суседзяў (Ліст у Рэдакцыю). Надрукавана: «Башкайшчына», № 11-12 (447-448), 25 сакавіка 1959.

У беларускім праваслаўным аб'яднанні. Надрукавана: «Зывіянь званы», № 6, 1946, б. 35-37, подпіс Селянін.

Уваскраслы Лазар. Надрукавана: «Беларускае Слова», 8 (9), 13 ліпеня 1949, подпіс Ігнат Тур.

Увы, Коряков не говорит по-украински. Надрукавана: «НРС», 12 марта 1968; «Мы дойдём!», с. №6-121.

Ударим в «Царь-колокол» и выстрелим из «Царь-пушки». Машынапіс, 15 жнівня 1954 (Архіў Юркі Віцьбіча).

Удивляет всех, увидевших её. Гл. Зъдзіўляе ўсіх, хто пабачыць яе.

«Узносіца готыка, нібы агонь, у неба» (Сынкавіцкая царква). Надрукавана: «Беларус», № 164, сінегань 1970.

У імя праўды. Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 16 (500), Вялікдень 1960.

***У кіпеныні, у гарэйні, у змаганыні** (Памяці Яўхіма Кіпеля). Надрукавана: «Царкоўны Сыветач», № 19, 1970.

«Уладарка Беларусі, што съвеціць у Жыровіцах». Надрукавана: «Беларус», № 155, сакавік 1970.

«У месцыце Ваўкавыску». Надрукавана: «Беларус», № 183, ліпень 1972.

У пісьменьніка Ю. А. Віцьбіча (Гутарка). Надрукавана: «Вішебскі рабочы», 15 лютага 1939.

***У плянне пічырасці.** Надрукавана: «Беларускае Слова», № 5.

Уподобяйся Мальбруку. Надрукавана: «НРС», 6августа 1972; «Мы дойдём!», с. 123-125.

У пошуках Альгердавага пляху. (Аляксей Сануноў. 1852-1924). Надрукавана: «Запісы Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва», № 1 (3), 1953, б. 1-13.

У праменьнях чужое славы. Надрукавана: «Беларус», № 202, люты 1974.

«Урачыста панясем цымбалы мнагазвонныя» (Да 10-годзьдзя «Шыпшыны»). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 21 (303), 20 траўня 1956.

«Усё для лепшай долі нашай Беларусі» (Памяці паэта і змагара Хведара Лільшэвіча). Надрукавана: «Беларуская трывуна», № 3 (17), лістапад 1953.

«Усё з'янсём, усю старыну!» (Наша спадчына прамаўляе). Машынапіс, 17 лютага 1971 (Архіў Юркі Віцьбіча).

«Усіх не расстрялеце!» (Да 50-х уголкаў Вяліжскага паўстання). Надрукавана: «Беларускае слова», № 5 (6), 15 красавіка 1949, бяз подпісу; «Беларус», № 139, лістапад 1968; тое-ж: «НРС», 11августа 1963.

У той самы Дзень (Акт 25 Сакавіка). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 12-13 (143-144), 25 сакавіка 1953.

Уточненія московскіе координаты. Надрукавана: «НРС», 12 января 1974.

«У Тураве ды на мураве». Надрукавана: «Беларусь», № 158, чэрвень 1970.

Фальшивыя пешкі в шулерскай ігре. Надрукавана: «НРС», 17 ноября 1973.

Формула супраціўлення касыцей. Апавяданне. Надрукавана: «Полымя рэвалюцыі», № 6, 1935, б. 97-106; асобным выданнем: Апавяданні. Менск, 1937.

«Франтишек, сын Лукаша из Полоцка». Надрукавана: «НРС», 19 марта 1967.

«Фэрфлюхтэ Фрау». Машынапіс, II жнівеня 1969 (Архіў Юркі Віцьбіча).

«Хамутоў ня знаоць коні продкаў». Надрукавана: «Беларуская Думка», № 14, 1971-1972, б. II-12.

Хатынь і Катынь. Надрукавана: «Беларусь», № 170, чэрвень 1971; «Жыве Беларусь!» Бюлетэнь Беларускай Цэнтральнай Рады, № 6, кастрычнік 1981, б. 30-31; тое-ж: «НРС», 6 июля 1971; «Мы дойдём!», с. 48-51.

Хведар Ільляшэвіч (Уступнае слова да публікацыі вершаў). Надрукавана: «Баšккаўшчына», № 12-13 (194-195), 27 сакавіка 1954.

Хлусцяня і праўда аб Лясной. Надрукавана: «Беларусь», № 176, сінегань 1971.

«Ходзім мы над месяцам высокім, а яшчэ над ГПУ» (Тодар Кляшторны). Надрукавана: «Шышина», № 6, 1948, б. 57-58, подпіс Янка Салагуб.

Ходзіц по Белоруссии Рагнеда. Гл. **Ходзіц па нашай краіне Рагнеда.**

Ходзіц па нашай краіне Рагнеда. Надрукавана: «Беларускі эмігрант», № 3 (41), 25 сакавіка 1952; «Час», № 5-6, кастрычнік 1976, б. 8-10; тое-ж: «НРС», 7 сінтября 1964; «Мы дойдём!», с. 9-13.

«Хто-бы зь бітвы ўцёк...» (Не забывайма шышак святога Мяркура). Надрукавана: «Віці», № 1 (7), студзень 1955, б. II-12.

Хто разбурае святыя камяні Пінску. Надрукавана: «Беларусь», № 171, ліпень 1971.

Ці не апошні з апошніх? (Барысаў камень). Надрукавана: «Башкайшчына», № 9-10 (623-624), жнівень 1964.

Ці на сорамна, дзядзька Шырма? Надрукавана: «Башкайшчына», № 4 (631), травень-ліпень 1965.

Ці на сведамае звышчэньне непажаданых съедкаў? (Наша спадчына прамаўляе). Машынапіс, 23 лютага 1971 (Архіў Юркі Вішбіча).

Ці толькі абаранкі патрэбныя беларусам? Надрукавана: «Беларус», № 196, жнівень 1973.

Ціхая Руба. Зь дзёйніка Андрэя Шабеты. (Паміці мастака Я. Загароўскага). Надрукавана: «Полымя рэвалюцыі», № 1, 1932, б. 7-48.

Цывілікае шэршнікі верабей (Алказ Станіславу Шушкевічу). Надрукавана: «Беларус», № 116, сінегань 1966.

Цячэ ціхая Ловаць. Надрукавана: «Беларус», № 80, лістапад 1963.

***Чакае міра апарожненая амфара.** Надрукавана: «Царкоўны Сьветач», № 21, 1970.

Чаму ацалеў Новы касьцёл. Надрукавана: «Божым Шляхам», № 3 (108), травень-чэрвень 1968, б. 7-9.

Чаму «беларус»? (На тэму дня). Надрукавана: «Зывіняць званы», № 3, красавік 1946, б. 23-27, подпіс Алеся Крыжаніч.

Чаму Бунін любіў Беларусь (Наша спадчына прамаўляе). Машынапіс, 13 студзеня 1971 (Архіў Юркі Вішбіча).

Чаму іх не забілі тыя выбухі! Надрукавана: «Беларус», № 211, лістапад 1974.

Чаму Любча ёсьць Любча. Надрукавана: «Беларус», № 161, верасень 1970.

Чаму плакаў Зьмітрок Бядуля. Надрукавана: «Беларус», № 182, чэрвень 1972.

***Чашнукта.** Апавяданыне. Надрукавана: «Піянер Беларусі», II ліпеня 1939.

Через фосген к мировой революции. Надрукавана: «НРС», 2 октября 1969.

Что было не в Мюнхене, а в Регенсбурге. Надрукавана: «НРС», 29 ноября 1953; «Мы дойдём!», с. 149-152.

«Чудаки украшают мир». Надрукавана: «НРС», 4 мая 1961.

Шапацяць дубы і ліны... (Там, дзе тварыў Андрэй Зязюля). Надрукавана: «Беларуская газэта», № 4 (222), 15 студзеня 1944.

Шлеце, калі ласка, ключы. Фэльетон. Надрукавана: «Беларус», № 127, лістапад 1967; тое-ж: *НРС», 14 сенцября 1967.

Шли мужики (Із книги «Не чернілами, а кровью»). Надрукавана: «НРС», 10 мая 1950.

Шлите, пожалуйста, ключи. Гл. Шлеце, калі ласка, ключы.

«Шолах шын і шум машины» (Юлі Таўбін. З кнігі «Не чарнілам, а крывёю»). Надрукавана: «Шыпшына», № 8, 1950, б. 25-26.

Што нам патрэбна (Адказ Міколу Вярбе). Надрукавана: «Бацькаўшчына», № 28 (159), 12 ліпеня 1953.

***Штырхі мінулага.** Нарыс. Надрукавана: «Віцебскі рабочы», 29 студзеня 1941.

}екотихин, а не }екоткин. Надрукавана: «НРС», 10 июня 1972.

Эжэн Дэлакруа. Апавяданье. Надрукавана: «Польмя рэвалюцыі», № 8, 1935, б. 91-94.

Это было в незабываемом 1919-м (Белорусская Рада и Булак-Балахович). Надрукавана: «НРС», 5 июля 1964; «Мы дойдём!», с. 22-30.

***Юбілей паэта -- свята народу.** Надрукавана: «Віцебскі пралетарый», 15 кастрычніка 1936.

Яблоня иеромонаха Афиногена. Гл. Яблыня ераманаха Афінасена. **Яблыня ераманаха Афінасена.** Надрукавана: «Беларус», № 4 (50), 20 сінегаяня 1954; тое-ж: «НРС», 2 августа 1963; «Мы дойдём!», с. 82-84.

Я ёсьць пастыр добры... Вялікоднае апавіданыне. Надрукавана: «Беларуская газэта», № 30 (248), 15 красавіка 1944.

Як абкарналі песні крыльле. Надрукавана: «Шыпшына», № 6, 1948, б. 44-45, подпіс Міхась Жыглевіч.

Як выглядала святая Ефрасіння-Прадслава. Надрукавана: «Беларус», № 174, кастрычнік 1971.

Як гэта было ў сапраўднасці (Да 50-годзьдзі Нісьвіжскага паўстання). Надрукавана: «Беларус», № 149, верасень 1969.

***Як езьдзіў у Конга пан Прун'е** (Урывак з кнігі пра віцебскую фабрыку «Дэзвіна»). Надрукавана: «Полымя рэвалюцыі», № 8, 1937.

Як з'явіўся на мапе Беларусі Дзяржынск (Койданаўская Народная Рэспубліка 1920 году). Надрукавана: «Башкайшчына», № 25-26 (104-105), 29 чэрвеня 1952.

Як звыкла рэчка Лукомка? Надрукавана: «Беларус», № 181, траўень 1972.

Як кунак кунаку. Надрукавана: «Беларуская Думка», № 18-19, 1974-1975, б. 22-23; тое-ж: «НРС», 19 фэ враля 1974; «Мы дойдём!», с. 129-132.

Як няўлюдак зможа зрачыся яе? Надрукавана: «Шышина», № 6, 1948, б. 54-56, подпіс Зымітра Ажгірэй.

***Як запінуў Ясь.** Надрукавана: «Узвышша», № 9-10, 1929.

Як Паречча сталася Дзэмідавым (Парэ́кае -- Дзэмідаўская паўстаныне. Жыгалаўшчына). Надрукавана: «Беларус», № 10 (16), 6 верасня 1952.

***Як прачнуўся баўка «Альфагаз».** Урывак з аповесні «Кайзерміраўка». Надрукавана: «Літаратура і Мастацтва», 6 каstryчніка 1934.

«Як ранены арол, напеў ускідваў крылы» (Памяці кампазытара Міколы Равенскага). Надрукавана: «Беларус», № 165, студзень 1971.

Як саўмела золата найленінае (Урывак з аповесні «Літона Габоа Бійрушалайм»). Надрукавана: «Нагоня», № 4, лістапад 1946, б. 23-25; «Шышина», № 1, 1946, б. 4-5; «Зыніч», № 14-15, каstryчнік-лістапад 1951; «Башкайшчына», № 12-13 (194-195), 27 сакавіка 1954.

Як ствараюць у БССР «Каліэзі». Надрукавана: «Беларус», № 201, студзень 1974.

Янак Гай. Надрукавана: «Узвышша», № 2, 1930, б. 83-86.

***Ян Непамуцэн.** Апавяданыне. Надрукавана: «Вясна», № 1, 1930.

***Януш Сывітка і маркіз Пасторэ** (Урывак з рамана «За радзіму»). Надрукавана: «Літаратура і Мастацтва», 22 сакавіка 1938.

Яны прасілі лусту хлеба (Барысаўскі галодны бунт 1933 году). Надрукавана: «Башкайшчына», № 39 (II8), 28 верасня 1952; тое-ж: «НРС», 17 лістапада 1963.

«Я, Франтишек, Скоринин сын». Надрукавана: «НРС», 25 фэ враля 1967.

«Я ханеў далучыць Беларусь да Індый» (Макар Шалай. З кнігі «Не чарнілам, а крывёю»). Надрукавана: «Шышина», № 5, 1947, б. 54-55.

***Янчэ ходзіць недзе Шванд.** Апавяданыне. Надрукавана: «Полымя рэвалюцыі», № 5-6, 1939.